

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ — ՄԱՅԻՍ 1876

Յ. Մայիս

Բ. Հրապարակայնություններն

Գ. Ս. Աստուածածնի տրուած կրօնական յարգանքը եփե-
սոսի ժողովէն յառաջ

Դ. Քրիստոնէական ամուսնութիւն

Ե. Վասիլորի անգղները

Զ. Մահագոյժ

Է. Անակնկալ յեղափոխութիւն թուրքիոյ

Ը. Նոր հրատարակութիւն

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

— 1876 —

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

LIBRARY

LIBRARY

LIBRARY

LIBRARY

CHICAGO

LIBRARY

LIBRARY

Մ Ա Յ Ի Ս ⁽¹⁾

Սհաւառիկ մայիսն հասաւ . « սիրուն մայիս » ,
ինչպէս կ'անուանեն երեւելի բանաստեղծք . այս ա-
միսն ծաղկանց եւ գարարեաց՝ որ մերկացնելով զքնու-
թիւնն իւր ակրագգեաց կերպարանէն՝ քաղցրաբոյր
ձիւն մը կը ցանէ նշենեաց վրայ , կ'սքողէ զարտերն
բարակ խոտի շիւղերով՝ որոց մատղաշ ջղերն արդէն
իսկ կ'սկսին ուռիլ օգոստոս ամսոյ շիկագոյն հունձե-

(1) Սոյն հրատարական յօդուածը Աֆիսն — Գարահիսարի
Նիշմանեան զիշերօթեաց վարժարանի երկու աշակերտք թարգ-
մանած են Անթօնէն Միւլէ անուն զաղղիացի հեղինակի մը
գործերէն առնելով , եւ զրկած են մեր խմբագրութեան՝ որ
հրատարակենք :

Շնորհակալութեամբ հրատարակեցինք խրախուսելու հա-
մար սոյն աշակերտները՝ որ յոյս կուտան ապագայի մէջ մեծ
յառաջադիմութիւններ ընել , եւ վերջերք հասուն եւ կատա-
րեալ գրուածներով ազգին օգուտներ պատրաստել :

րովն : Օրհնեալք ամիս , յորում մացառք անուշահոտ բուրումներ կը ծաւալեն յեղերս ճանապարհաց , յորում անտառք կը լեցուին 'ի գեղգեղս թռչնոց , յորում երկիրը կը վերածնի և կը փթթի գեղեցիկ աւուրց քաղցրասիւք սգովներովն : Ձէք դգայր արդեօք թէ ձեր սրտից բաղխիւններէն նոր կեանք մը խոյս կուտայ և քաղցր ու թափանցիկ շերմութիւն մը դձեղ կ'ողայէ որջ բովանդակ : Ըսէ՛ք 'ի ներկայութեան կանաչագեղ դաշտաց տեսարանին և վերանորոգ սրտին , կը զարմանայք թէ ամեն աղբ և ժողովուրդ միշտ շքեղ հանդիսիւք կը տօնախմբէին զէր — եղաւը , և զոյգ ընդգարնան աղատ ասպարէզ մը կուտային իւրեանց խնջոյից , իւրեանց յուսոց :

Հեղինք՝ այն փափկաճաշակ ժողովուրդը՝ զոր ցուրտ իրականութիւն մը կը վիրաւորէր , այն ժողովուրդը՝ որ հանճարեղ խորհրդականութեան մը նիւթական քողին տակ քաջիկ իմն կը ծածկէր այնպիսի նուրբ և խորին միտք մ'որոյ նկարագիրը միայն հասած է մինչ 'ի մեզ , Հեղինք՝ զմայիս ամիսը՝ զոր իւրեանք թափէին կը կոչեն , Գիտելութեաց՝ այն է կաստովրի և Պողոտեկեայ(1) կոչմանց ներքև դրած էին : Բուռառ ժեպղէն (2) իւր « Պատմութիւն Ամսոց » անուն մեծիմաստ գործին մէջ խիստ բնական մեկնութիւն մը տուած է հեղինական գիցաբանութեան սոյն մասնաւոր հանգամանոց միւսոյ : Արդարեւ ի՞նչ են այս երկուորեակներն՝ որ գիւք դերագունի Աստուծոյն լուսոյ՝ որք մերթ կ'ապրին և մերթ կը մեռնին , պաշտպանք նաւարկութեան , որոց տօնախմբութիւնը վերջին հին տարւոյ մայիս տիւսոյն մէջ կը կատարուի , եթէ ոչ՝ զտարին յինքեանս թաժնող զոյգ մի արեւներ , այն է ձմրան տկար եւ շի-

(1) Որդիք Նիոսի :

(2) Գաղղիացի բանասէր :

ջեալ արևն ու ամբասն շողշողուն և զօրեղ արևը . մինչ
մին կը վերածնի՝ միւսն իսկոյն կը մեռնի . սորա կ'առաջ-
նորդեն նաւաստեաց՝ ծովուն կոհակացը վրայ . եւ ին-
տա նոցա մայրն է . լեռա, բառ արևելեան , եղիպ-
տական , եբրայական , հելլենական և լատինական՝ որ կը
նշանակէ պահել , ծածկել , պահելն է գիշեր , վերջապէս
քաօն :

Ո՛ր առեմն դարնանային նիւթոյն զօրաւոր բղխու-
մները կը լեցնէին զօգը , թամբեայ հովիտն ու Սա-
տիկեայ բլուրքն ծաղկամբ կը գեղերինէին , զնիւթուն
ալ դափնեաց և ձիթենեաց մէջ կը մնջէր , մանկ-
տիք՝ անդէն 'ի մի վայր կը միանային և ուրախ զուարթ
երգելով 'ի պար՝ կը շրջէին աղմկալից ընդ վտոցս քա-
ղաքաց և աւանաց՝ կանդառնալով տուներու դրանց
առջև՝ այգանուազն երգելու համար . դռներն կը բա-
ցուէին բոլորովին , և անձնիւր ընտանիք նուէր մը
կ'ընծայէր նոցա՝ բարութեամբ ընդունելով զիրենք .
Այս ընծայներն ընդհանրապէս կոծ (աչք) . նուշ .
ձիթապտուղ , չոր թուղ և մեղր էին , և նոքա ևս ծի-
ծառնկի երգը կ'երգէին .

Ահա եկաւ ծիծառնակ

Աւետարներն այն դարնան .

.....

Թարժէլիօնի վեցերորդ օրը նշանաւոր է Ապոկա-
նի և Անահտայ , կամ մանաւանդ՝ արեղական և եղանա-
կաց 'ի պատիւ կատարուած տօնից առթիւ . Այս առ-
նախմբութիւնն երկու որոշ վտփոխմունք ունէր և եր-
կու օր կը տւէր : Առաջինն՝ օր քաւութեան . ոչ նուազ
հանդիսութիւն կ'ընծայէր մեղապարտ նոխազ կոչուած
այն տարեկան արարողութեան հետ՝ զոր եբրայեցիք
կը կատարեն : (1) Սթինսյի հասարակաց դանձն ամեն

տալի իւր ստակոյն այր մը և կին մը կընտելանէր՝ որք հրէական նոխաղին դերը խաղալու սահմանուած էին 'ի նպատա իւրեանց քաղաքակցաց : Գաւութեան որոշեալ օրը՝ խնտ զգուշութեամբ 'ի տես կ'ածէին զանձնատուր ամսին՝ մարդոյն վզէն սեաւ թուղեր և կնշըն ալ ճերմակ թուղեր կախուած : այսպէս, անհուն բազմութեամբ, ղերկոսին ևս կըտանէին մեծաշուք՝ արտաքոյ քաղաքին : Անդանոր՝ յետ սովորական անիծից, ձեծելով ապտակելով, երեսը թընելով՝ կ'էին զոհերն ամբօխին ծաղուն նշաւակ կ'ըլլային : Երկրորդ օրն ընդ հակառակը բազմագոյ սերախութեան մը նշանը կուտար : այս իսկ Աթինայի ընկերութեան ամեն կարգի մարդոց սրտերը կըդրաւէր : Երիտասարդք բազմաթիւ խումբերով կըպտտէին փողոցներն՝ կրելով 'ի ճեւին բրդեղու մէջ փաթթուած ձիթենեաց ոստեր և անոնցմէ ալ ընդեղէնք, խողկաղին, թուղ, Արպուդիէի պտուղ և անօթներ կախուած : Աթինայի այս երիտասարդական սովորութեան մէջ չըկրնար գտնուիլ արդեօք 'բիւնն' և 'բերանակ'ն Նօէ կոչուած մոգական ծառոց ծաղումը : Բայց թարժէլիօնի ամսոյն տեղի տըւած հասարակաց զուարճութիւնքն միայն սղքա չէին : Թրէրէ՝ հնութեան զանազան հեղինակաց բնագիրները բազդատելով մայիս 17^{րդ} աւուր վրայ կրցաւ հաստատել Տէլի անուն 'ի պատիւ Ապոդոնի կատարած մեծ հանդիսին տօնախմբութիւնը : այս առթիւ ժողովուրդը մադխտորոտաց և քրմաց հետ կ'երթայր 'ի Պիրէ Տիլօս (1) դացող նաւն օրհնելու և աստուածոյն ընծայներ տանելու համար : Այս արարողութիւնը Բէբէ կըկոչուէր, այսինքն է, Գեսթիլի-ն, Եյեւլ-ի-ն = Տօնախմբութեան հետևեալ օրը՝ Տէլիի ամսոյն 18 ին,

(1) Կիւկղադայից կղզիներէն մին է՝ ուր ծնան Ապոդոն և Անահիտ :

Հելլենք սովորութիւն ունէին տաճարներն աւելլու ,
բոլոր տարին դիպուած մնացած փոշին կրմաքրէին , ա-
մեն կողմ առատ ջրերով կը լուային , և վերջապէս որմե-
րն ալ չեղաքարով կը շփէին իբրև նոր ճերմկցնելով :

Եթէ երթամք 'ի Հռովմ' պիտի տեսնեմք , գրեթէ
սակաւ ինչ տարբերութեամբ , մի և նոյն ուրախու-
թեան ձայներն նորոգեալ 'ի վերադարձ գարնան : Հռ-
ւոմք՝ մայիս ամսոյ բացման հանդէսը ԼԱՌ. կոչուած
առանին դից նուագահանդէսներովն կը կատարէին : Այս
ԼԱՌ. բառն՝ որ է պահպան դէպք , լատինական լե-
զուն յետաւորացւոյ փոխ առած է , առ որս կընշանա-
կէ սա՝ էլեան , պէս , դաս . բայց անոնք իսկ կեղտաց
լեզուէն առած են՝ որոց մէջ ԼԱՌ. կընշանակէ պէս՝ որ
լնդհանրապէս Լու հնչուելով՝ Անգղիացւոց Լու բառը
կազմած է . սա իսկ՝ ինչպէս յայտնի է , աղնուականաց
ախաղոս մ'է :

513 Թուականին Հռովմայի մէջ Փլորայի տօնախմ-
բութիւնքն հաստատուեցան , որք մայիս ամսոյ առա-
ջին երեք օրերն կատարուելով՝ բանաստեղծական ա-
րարողութեան մը տեղի կուտային : Նոյն օրը՝ մանկա-
մարդ աղջիկ մ'իւր ամենագեղեցիկ զարդերովը պըճ-
նեալ և ճօխ ծիրանիններ հագած՝ գեղջկական կառքի մը
մէջ կը նստէր . այս օրիորդը կը կոչուէր դշխոյն Մայեա :
կառքին առջնէն կ'երթային սրնգահարներ և ինքն ալ
իւր ընկերուհեաց հետ՝ որք զանձնող դարձողը կեցնե-
լով ստակ կ'ուզէին իւրեանց թագուհւոյն համար՝ կը
շրջագայէր այսպէս Հռովմայի փողոցներն : Մայիսի 15
ին Հերակլիդայ տօնախմբութիւնն էր , ինչպէս նաև վա-
ճառականաց՝ որք անպատճառ պիտի երթային Ֆա-
բէր դրան մերձակայները գտնուող աղբիւրի մը քովն՝
որոյ ջուրը , կ'ըսէին , իւրեանց խաբեբայութեանց և
սուտ երգմանց գէշ արդիւնքներն ջնջելու ջօրութիւնն
ունի . բուռն եռանդ մը կ'ըգային այս ջուրէն մի քանի
ուսմպ խմելու՝ ձայներով ու երանի՝ թէ ջնջէինք մեր եր-

դռններն առանց սրտնեղելու դից ընդ այնս : Հերակլ
դէս , երանի՛ թէ կամէիր ՝ դի մեծամեծ շահեր ընէինք
և մեր յաճախորդներն նենգամիտ խօսքերով խաբած ըլ-
լալով , մեղ երբէք չարիք չըհասնէր » :

Միջին դարու մէջ մայիս ամիսն ամեն տարի « Պա-
սօշի (1) կղերին դբօսանաց համար » նոր պատրուակ
մ'էր , այն կրօնական բերկրալից ընկերութեան՝ որ շո-
րեքտասաներորդ դարուն առաջին տարիներէն մնացած
ըլլալ կըթուէր : Պասօշն՝ որ թագաւորութեան կերպա-
րանք մ'առած էր՝ իւր ազատութեան և համարձա-
կութեան մեծ օրերն՝ դպրոցականաց մէջ ընթացիկ
ստակ մ'ունէր՝ զոր վաճառականք ազատ էին չընդու-
նիլ , և ինչպէս կրնաք գուշակել , չընդունելին պա-
կասութիւն մը չէին համարեր իրենց : Պասօշի արքայն
նաև իշխանութիւն ունէր ամեն տարի վիշիէր — Բօ-
թըրէթ անտառէն բարձրաբերձ ծառ մը կտրելու , զոր
կղերականք մայիսի առաջին օրը մեծ բազմութեամբ
կուղային անկել խնդալից պալատին մեծ դաւթին առ-
ջեւ :

Այն միջոցին՝ յորում իտալիա Մետեսիսի և լևոն
ժ. ի եռանդուն քաջալերութեամբն՝ դեռ ևս կիսով
չալի խուժուժ Եւրոպոյ առջև այնպիսի ազգի մը
ղարմանալի տեսարանը կ'ընծայէր , որ թոթովելով ազի-
տութեան խանձարուրը՝ գլխութեանց և արուեստից
մէջ սկսեր էր փնտռել զիւր սուրբ ուրախութիւնն ու
յորդ առատ կըքերը , արծաթադործ վաճառականք
ամեն տարի մայիսի առաջին օրն Նօթո—Տամի եկեղե-
ցւոյն կանաչադեղ ծառ մը նուիրելու գաղափարը կաղ-
մեցին առ բարեպաշտութեան , իսկ սկզբան ուղար-
կապէս ժապաւէններով և սլսակօք զարդարուած ծառ

(1) Հին ժամանակին դատաստանական ատենի կրօնաւո-
րաց ժողով : Մ. Թ.

մ'էր . 'ի վերջոյ , անապաշտ միաքը չսխալուի՝ սկսան մայիսի ճիւղերէն վար երկաթի թելերով բանուած և փորագրուած փոքրիկ տախտակներ կախել , որոց վըրայի պատկերներուն նիւթն Ստուածաշնչէն և Աւետարանէն առնուած էին , վերջապէս , 1630 ին սոյն կը բօնական ընկերութիւնն իւր բարեպաշտ ազատամտութեան մէջ հետզհետէ լուսաւորուելով՝ աղաչեց զեպիսկոպոսական (սորհուրդն՝ որպէս զի հաճութիւն տայ որ այս նուէրն յապագային առաքելոց մէկ գործը ներկայացնող մեծ պատկեր մ'ըլլայ . ինչպէս որ կը կարծէք՝ ժողովն ստիպուեցաւ ընդունիլ զայս առաջարկութիւնը՝ որ ուրիշ արուեստաւորաց մէջ ալ նմանողներ գտաւ : Այս նուիրական նկարին արարողութիւնը խիստ հանգիստական էր . արծաթագործք՝ խմբիւ Նօթա — Տամի եկեղեցին կ'երթային և արուեստախմբին պաշտօնեայներն նոյն մեծ օրն իշխան տիտղոսն առնելով խիստ նախանձախնդիր կը հանդիսանային իւրեանց այս վաղանցիկ առանձնաշնորհութեանց :

Բանաստեղծութիւնն ու նկարչութիւնը , դատերք երկնից , անմեկին քոյրեր եւ , Ղազարիոյ մէջ մայիսն նոյա երկոցունց ևս նպաստաւոր կրնար ըլլալ . Արդարեւ 1323 ին եօթը թուլսսցի ազնուականք՝ որք շատ քիչ ճեմարանին դուրսն էին , բանաստեղծութեան տարեկան մրցում մը հաստատեցին՝ զորոյ առաջին մըրցանակը՝ Արիօլ — Վիտալ տը Գասթէլ Նօթարի անուն անձ մը տուցաւ՝ որ 'ի պատիւ կուսին յօրինեալ բանաստեղծութեան մը հեղինակն էր : Վերջտասաներորդ դարուն՝ Գրէմանս իւր , կին աղնուասիրտ և հուշակաւոր իւր մըրաց և գեղեցկութեան շնորհօքն , մեծաշուք և վեհանձն կերպով նոր փայլ մը տուաւ այս հանգիստականութեան՝ որ առ 'ի չգոյէ պաշտպանութեան , շիջանիլ կ'ապառնայր . Հուսկ ուրեմն 1694 սեպտեմբեր 26 ին Լուդովիկոս Ժ.Գ. ի կողմանէ զրկուած կնքեալ նամակներովն զաւարտեալ Գիւրոմէն ճեմարանն վերականգնեցաւ :

փլօրական խաղուց հանդիսաւեղողն մէջ՝ յետ վեշտա-
սանամեայ դադարմանէ մ'որոյ պատճառն տեղական
իշխանութեան և պահպանողականաց մէջ ծագած յա-
րատե հակառակութիւնն եղած էր : 1806 ին ճեմարանն
նորէն իւր նիստերն սկսաւ : ամեն տարի մայիսի 3 ին
պահպանողականք՝ Հարաւոյ բոլոր ծայրերէն թափած
հետաքրքիր արանց խուռն բաղմունքեամբ մը թուլու-
սի դատարանին սրահից միոյն մէջ կը դուստրուէին , և
ճեմարանին անդամներէն բաղկացեայ պատգամաւո-
րաց նուազածուաց խմբի մ'ընկերութեամբ կ'երթայ
առնուլ Դաւրաթի եկեղեցւոյն աւագ խորանին վրայ
իբրու մրցանակ դրուած արծաթի և ոսկեաց ծաղիկ-
ները :

Վերջին դարուն՝ երբ մայիս ամսոյ առաջին օրը
կըհասնէր վերջապէս ամառուցին մէջ՝ գեղջուկներն իւ-
րեանց տօնի ղգեստներովն՝ ասուեղէն վերարկու և ժա-
պախնաւոր գլխարկ դրած , և՛ դեղձկուհիք ձիւնա-
թոյր ծածկոյթներով և կերպասեայ գոգնոցներով՝ կ'եր-
նէին ընդ գալտս ձիւնադմնկի ծաղիկ ժողկելու դար-
չահոտ պաղովք լցուած փշալից սոտերէն , և ձեռք
ձեռքի տալով խումբ մը ջութակահարաց հետ կուգա-
յին այգուն այգուն տնկել զմայիսն մեծաւորին կամ գա-
տապետին դրան առջև 'ի մեծարանս նոցին : Խողա-
պուխտ , կակուղ հաց և պատուական դինի , ահա՛ ինչ
որ պէտք էր նոյն արուր բարի յիշատակն 'ի յուշ ամե-
լու համար այս բարի մարդոց : Ութուտասաներորդ
դարուն դէպ 'ի վերջերը՝ Բիքարաիոյ ամեն գիւղերու և
գրեթէ բոլոր քաղաքաց մէջ կը գտնուէր տակաւին տե-
սակ մ'ուխտ , որոյ անդամներն լը լըլըլէ աս լըլը կը կո-
չուէին : Սոքա մայիսի ամեն առաջին կիրակէ օրերն ,
ընդարձակ տեղ մը գումարուելով՝ այն տեղ ձողոյ մը
ծայրը թռչուն մը կը դնէին՝ զոր փայտաղեղով կը գործէ-
ին , այս գործողութիւնը կը կոչուէր Խաչմարտիկ : Բայց
գաղղիական յեղափոխութիւնն անհետացոյց զայս անմեղ

սովորութիւնները, և 1793 նոյեմբեր 24 ի մէկ վճիռը հաստատեց նոր եղանակ մը՝ ըստ որում տարին աշնան ղիշերահաւասարի հետ կ'սկսէր, այն ատեն հասարակացեալական ամսացուցին մէջ՝ մայիս ամիսն օգոստոսն առաւ։ Ս'եր օրերն իսկ Եւրոպիոյ բազմաթիւ աղգաց և մեր հարաւային մի քանի գաւառաց մէջ մայիսի վերադարձը յուշնող այսպիսի հինաւուրց սովորութեանց հետքեր կը գտնուին տակաւին, ինչպէս Սպանիայն՝ որ Փլորայի հռովմէական տօնախմբութեան նման հանդէս մը կը կատարէ։ Արդի Հելլենք իւրեանց և բարեկամաց դռներէն վար պսակներ կը կարեն։ Երիտասարդք իւրեանց սիրահաց դրան առջև ման գալով՝ սիրային երգեր կը յօրինեն զանոնք պատուհանին քով բերելու համար։ Հռովմայի ժողովուրդն՝ մայիսի առաջին օրն բազմութեամբ եղերիոյ աղբիւրին քով երթալով դաշտային զուարճութիւններով դբօնելու հընազայն սովորութիւնը տակաւին կը պահէ։ Անգղիացի օրնորդք իսկ՝ մոռնալով վայրկեան մ'իւրեանց ազգային ակտը (1) և նորոգելով ժամանակաց ընդմիջեալ շրջթայն, խիստ մտադրութեամբ մը կը տօնախմբեն դարնանային զեմիւռից առաջին դուրդուրանքներն, և իւրեանց քերթողներուն դրուատած սոյն տօնախմբութիւնները բաւական նմանութիւն ունին Աստղկան ցայնգահանդէսներուն հետ՝ որք խիստ քաջածանօթ են առնալս իս։

Ս'ինչ քաղաքականութիւնը շոգեշարժ մեքենային հրեղէն անուոյն վրայ թուչելով կը հարթէ Գալղիոյ մաւտորականին հողը, արմատս խլլ կ'ընէ նախապաշարմունքները, մի և նոյն հարուածին տակ սպաննելով՝ բարէ, մեր հարց սրտագրաւ և բանաստեղծական աւանդու-

(1) Անգղիացիք իրենց մէջ յատուկ մաւտորական ակտ մ'ունին ըսէին կոչուած՝ որ կենաց զգուանք է։

Թիւններն , կը յիշեմք վեր 'ի վերոյ թէ Յունաստանի մանկաւայն 'ի միսսին ի մեծաւ ծիծառն կի երգն յօրինելու սովորութիւնը՝ որ Հոռոգոսի մէջ խիստ յարգի է՝ կը գտնուի նաև Լանկ Դոքի դաշտաց մէջ :

Մայիսի առաջին օրն այս նահանգաց մանկամարդ աղիկունք՝ եղեգնեալ կողմներով ծաղկաց փունջեր 'ի ձեռքն՝ տունէ տուն կը պտտին և գեղջկական սեմոց վրայ կանգ առած գարնան երգը կը դնողգեղեն խնդրելով այն տարեկան տուրքը՝ զոր երիտասարդութիւնն ու բանաստեղծութիւնը ղեղշած էին աշխատաւորին համակրական զուարճութենէն :

Ամեն ոք աղքատ և հարուստ բան մը կուտայ այս մայիսեան , և ոչ ոք կը համարձակի իւր մէկ պարզ նուէրը խնայել այս գարնան աւետարեր դատերց :

Բայց կ'ըսէ՞ք միթէ այն նուիրական օրհներգներն , այն առողջ և մաքուր ձայներն՝ որք յերկինս կը բարձրանան խառնեալ 'ի բոյրս խնկոց և Տեսէ՞ք , ինչպէս եկեղեցին նշուազարդ կրփայլի գիշերուան մէջ . անդա՛նօր , ձուլածոյ սեանց մէջ տեղ և լայնանխտ կամարին տակ՝ կը բարձրանայ սեղան մ'որոյ կիսաբոլոր աստիճանները՝ բարակ հիւսածոյներով զարդարուած՝ կ'սքողի թանկագին անօթից և ոսկեղօծ աշտանակներու շարքին տակ . ծաղկո՞ւնք լսկաբոյրք , ճրագք լուսավառք և սեղանոյն կեդրոնը՝ աստեղազարդ շրջանակի 'ը մէջ բարձր 'ի գլուխ կը կանգնի՝ ծաղկանց , աշտանակաց և հիւսածոյից մէջ տեղ՝ Մարեմայ արձանը , մօրն փրիստոսի՝ Ոռաքելոյն գթութեան և մարդկոյին եղբայրութեան . փանդի մայիս ամիսը նաև Մարեմայ ամիսն ալ է :

Այսպէս՝ կենաց մատենին ամեն էջերուն մէջ կ'ընթերցենք դաշն , հին աշխարհն ու նորը , հեթանոսական ընկերութիւնն՝ ու յրիստոնէականը՝ երախտագիտութեան և սիրոյ մի և նոյն խանդովն վառեալ՝ կ'ողջունեն նորածիլ տերեւոց և դեռապիթիթ ծաղկանց

սոյն ամսոյն մէջ՝ զայն արգասաւոր և անսպառ դայեա-
կըն մարդկան՝ ղերկի՛րը հլու առ մշակն՝ որ կը պստռէ
զինքն ՚ի խոյի արօրին, քաղցր առ բանաստեղծն՝ որ
կ'երգէ զայն սրաթօ իչ տաղերով, վերջապէս ասպնջա-
կան առ մարդն՝ որ մարդկային օրը լմնցուցած ըլլալով
յաշխարհի աստ՝ ընդ հուսկ պիտի երթոյ՝ հանդիլ ՚ի նր-
մա, ուր կը պարարտանայ փոշին և ուստի կըծլի կրանի-
գըն, յոր կըդառնան աւերակք ամեն և յորմէ կ'ենեն
բոլոր նորոգութիւնք, յորում կըթաղուի ծերութիւն և
ուրկից դուրս կը խիզախէ երիտասարդութիւնը, յոր կը
տարածուի անաչառ մահն և յորմէ կը բղխին կեանք գե-
ղաժպիտ, Ո՛վ մայիս, ո՛վ վարդից ամիս, ամիս արեգա-
կան և քաղցրասիւք զեփրուից՝ ողջօյն քեզ՝

Թագուոր Մ. Թօփալեան.

Գալուստ Գ. Տինկիլեան.

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

(Շարանակալիւն . Տէ՛ս Երեւ 240)

Դ. Մարդ մը լաւ հրապարակախօս ըլլալու համար՝
լաւաջ լաւ գրել պէտք է գիտնայ .

Ով որ իւր մտածմանցը տէր չէ , եւ մտածածը մասերու
բաժնելու , մանր տարերքներն անգամ վերլուծելու , յետոյ
կրկին բաղադրելով ըստ հարկին կապակցելու , ամփոփելու
եւ կ' գործնացնելու կարողութիւն չունի , այնպիսի կ'մարդը
հրապարակի վրայ պատշաճապէս խօսելու ալ յարմարութիւն
չունի : Գաղափարաց այս վերլուծմունքը կտամ որ նոյն է գա-
ղափարը մտքի աչաց առջեւ պատկերի պէս կախուլու . այս
հնարքը մի միայն գրելով աղէկ կ'ըլլայ : Ենչպէս որ վիրաբոյժը
ձեռքին մէջ դանակ կամ սկրատ կը գործածէ վէրք կըս-
րելու , ատենախօսն ալ գիրչ պէտք է գործածէ . մտքի լը-
ղայութիւնը յստակութեամբ երեւան բերելու կերպը՝ ներս տե-
նուածը դուրս թողի վրայ գրել , եւ պայծառ ու մարմնա-
ցեալ առարկայ գաղձնելն է : Ասանկ ընելով է՝ որ մարդ
նախ ինք իւր միտքը կը հասկնայ , եւ ապա այլոց կրնայ
հասկցունել , Ուրեմն առաջ գրել սորվելու ենք :

Ահնջ որ առաջ գրել չեն սորվիր , ընդհանրապէս թէ՛

գէշ կը խօսին եւ թէ՛ բարեբաղդաբար, դժուար կը խօսին : Բարեբաղդաբար ըսի, որովհետեւ ասանկներուն շուարեւն ու լռելը բիւրապատիկ աղէկ է քան զխօսելը : որովհետեւ բուն խորհածնին կը խեղդեն : խօսից ջուրերու կամ հեղեղաման լեզուանութեան մէջ, որ բուն հողը կ'առնէ կը սանի, տեղը խիճ ու աւաղ կը թողու : Այս խօսողներէն Աստուած պահէ ունկնդիրը, որք, դժբաղդաբար, քիչ չեն : եւ քանի որ դատարարակութիւնը թերի եւ անհիմն ըլլալով՝ հաստատուն եւ կատարեալ հմտութիւն պիտի չառնեն մեր դպրոցականներ՝ տարակոյս չկայ՝ թէ գէշ խօսողներուն ծայրն ալ գալիք չունի : ասիէ զատ գործը քիչ ազդին հարկաւ խօսելը շատ կըլլայ ըսել է անպէտք պիտոյքի տեղ անցնելու ժամանակ դպրոցներու, ակումբներու, թաղերու, ատեաններու եւ եկեղեցեաց մէջ հարկաւ յարմար անյարմար ճոռոմ խօսից անձերու կամ տարալիը շարունակ պիտի տեսէ : Այս տեսակ շատախօսներու մտաց մէջ դիւթէ ընաւ խոհական խորհուրդ չկրնար կենալ : Ասոնք՝ որ այսչափ դիւրաւ ճառ կը խօսին, եւ յանկարծ առանց պատրաստութեան երկայն ճառ կամ խօսք կունենան րերանին, շնորհքով խօսք մը չեն կրնար շարադրել : ուստի կարգէ դուրս բացառութիւնն ընդունելով, դարձեալ կըսեմ : ով որ գրելը չէ սորված չկրնար խօսել :

Գրել սորվելու համար պէտք է շատ գրել, գիտցող երուն նմանելով եւ անսալով, ինչպէս որ նկարել ուսա ելու հաւար քաջանկար օրինակի կը նայինք եւ վարժեցնողին խորհուրդ կը հարցունենք : Այսպէս ընելը դպրոցի, կամ թէ ըսենք արուեստանոցի տղայոց աշխատելուն կը նմանի, որոց աշխատութեան մեծ մասը մեքենական եւ ընդօրինական է : կամ քնարահարի, որ իւր գործիքէն ուզած ձայնը եւ ձայնին ամէն մէկ փոխութունքներն ամենայն արագութեամբ կամ շուտ առ շուտ հնչեցնելու համար երկայն ժամանակ մատնելը պիտի վարժեցունէ, եւ կամ նման դուստնի, որ իւր հագադին ամէն շարժմանց տէր ըլլալու համար երկայն ատեն եւ անդադար պիտի ձայնարկէ, մինչեւ որ ուզած կերպովը չնշափողի թրթռմանց ընդարձակումն ու սովորովմը կատարել վարժուի, որպէս զի առ ամենայն ելեւէջ կամ աստիճան ձայնը դարձունէ կամ բեկբեկէ :

Այսպէս ալ ատենաբանութեան վարժութիւնն ընելու ա-

չակերտը պէտք է՝ որ երկար ժամանակ չարադրութիւններ գրելով՝ լեզուին ամէն բառերը, անոնց համաձայնութեան ամէն ձեւերն եւ խօսք կապելու ամէն կերպերը նորէն նորէն գործածէ, մինչեւ որ լեզուն մաքին ձեռքը կակուղ եւ հեշտ դործիք դառնայ, որ խօսելու ատեն նեղութիւն չտայ, եւ մանաւանդ՝ առանց դիմադարձութեան իւր խորհրդոյն մընչեւ անգամ պզտիկ թելադրութեան ծառայելու պատրաստ գրտնութիւն :

Այն լեզուաց մէջ՝ յորա չարադրութիւնն անանկ օրէնքներ կրնայ ունենալ՝ որ բաղմայեղանակ դարձուածքներ տանցարտուղութեան կը յաջողին՝ ատենաբանութեան վարժութիւնն ալ դիւրին կըլլայ . միտք բացատրելու համար քանի մը ճանապարհներ կրնան ձեռք տոնուիլ, եւ եթէ ոչ խիստ վայելուչ գոնէ ներելի ըլլալու չափ խօսք խօսելու պատենութիւն մ'ունենալ : Մեր լեզուն, ինչպէս որ խօսողները գիտեն, բաւական դիւրութիւններ ունի այս կողմանէ, բայց, դժբաղդաբար, այնչափ հոգ չտարուիր կրթութեան, այնպէս որ հին հայերէնով գրուած ճառ մը այսօր բնաւ հայոց մատենագրական ոճը չունի . իսկ նոր կամ, ինչպէս կըսենք, աշխարհիկ լեզուով գրուած կամ խօսուածներն ալ, որոց արմատը կամ ակը հին լեզուն ըլլալով՝ բնականաբար շատ մերձաւոր ըլլալու էին հնոյն, այնչափ հեռի են՝ այնպէս որ ոչ միայն ամբողջ խօսքի կամ պարբերութեանց ոճերը հայերէն չեն, այլ բառերն անգամ իրենց հակառակ նշանակութեամբ կը գործածուին :

Այն լեզուները՝ որ չարադրութեան մէկ կերպ միայն ունին, շատ ցտակ ըլլան եւ երկդիմութիւն չմտնէր մէջերնին . այս լեզուներով ատենաբանութիւն ընել շատ դժուար է . զի եթէ սկսելու ատեն առաջին անգամով ուղիղ ճամբան չընտնեցիր՝ որ միայն մէկ է, ելք՝ չունեցող երկաթագիծ ուղին պիտի իյնաս, որմէն դուրս ելլելու հնարը չկայ, կամ դիմացի կայարաններուն պիտի զարնուիս, կամ դէպ 'ի դաշտ պիտի նետուիս : Այն ատեն կամ արտօրայք պիտի կոխտուին կամ կառքը գետին պիտի խրի, որ ամենուն համար ալ աղետալի է, թէ՛ խօսողին եւ թէ՛ լսողին :

Մեր լեզուն եթէ դարձուածքներու շատ կերպ ունենալով՝ այսպիսի ծանրադէմ վտանգներու չերկիւղը չունինք, բայց

ասկէ նուազ երկիւղալի չէ երկդիմութեան սպրդումը, որ կը պատահի շատ մեր լեզուին մէջ, մանաւանդ հարկ եղած ատեն բարդութիւնները սխալ յորինուելով, եւ ինչ կ'արժէ այն լեզուն՝ որ չհասկցուելու համար պիտի խօսինք:

Եթէ հրապարակի մէջ բաղմութեան տոջիւղեր մը կատարել կուգինք անոր հաճոյ լինելու եւ մեծի դէմ չշփոթեցընելու համար, ուրեմն դուրսիս վերջին աստիճան կատարեալ ընկու ենք. ինչպէս քնարահարը թելերուն ամէն անջրպետութիւնները քաջ գիտէ, եւ մատներն ուղղակի այն կետին վրայ դնելով կը կոխէ, ուրկէ որ ճիշդ ուղած ձայնը պիտի ելէ, այսպէս ատենաբանին միտքն ալ ճիշդ իւր ուղած բառին վրայ լինելու է՝ որ խորհրդոյ իւրաքանչիւր կտուրն համապատասխանէ, եւ բոլոր ամենապատշաճ դասաւորութիւնը ընտելու է, որ պարբերութեանց, շարայարութեան եւ ձառն բովանդակութեան մէջ վայելուչ կերպով հատիկ հատիկ գործածէ:

Յանպատասխից խօսելու ժամանակ ճաշակի ու դատման ընտելութիւններ ընել արագապէս եւ համարձակ վստահութեամբ, ապաքէն, դարմանալի աշխատութիւն է. հին զրականութեան ոճերուն պարապելն ալ այս բանիս համար է՝ որ օգտակար եւ հարկաւոր սեպելու ենք, Այն ոճերը հիմայ բանի տեղ չըրուելուն համար է՝ որ այսչափ ինկած է հայերէն լեզուին ոչ միայն դրարարը, այլ եւ աշխարհաբանն. եւ երկուքին մէջ ալ ո՛չ տրամաբանութիւն կը գործածենք եւ ո՛չ ճարտասանութիւն. Հայերէն հին լեզուին վրայ աշուռակ կըրթութիւններ, այսինքն վերլուծութեան եւ շարադրութեան փորձեր ընելով աշակերտին միտքը կը դարդանայ, Այս փորձերը խելքով եւ աղէկ ընելու համար, երկու լեզուի վրայ զբաղմունք պիտի ընէ եւ փոխադարձաբար երկուքը իրարմով պիտի սորվի, թէ՛ հինը կամ, ինչպէս կըսեն, մեռածը՝ որ ասոր անոր բերանը լսելով չըլնար սորվիլ եւ թէ՛ նորը կամ կենդանին՝ որ որչափ կարելի էր նման է առաջնոյն:

Աշակերտն այս կրթութիւններով կ'աւազուի երկու լեզուաց ամէն բառերուն եւ խօսից իրարու հետ պատշաճելուն վրայ միտք յողնեցունել. մէջերնին զուգահեռի մեթափոխութիւններ եւ ճիշդ համանունութիւններ դնէ եւ անանկով կարելի եղածուն չափ հաւատարմութեամբ մէկ լեզուէն միւրը

իմաստ թարգմանէ։ Այս է դպրոցներու մէջ պարագայ եւ թարգմանութիւն ըսուածը, որ շիտակը խօսելով, ծոյ աշակերտներուն յուսահատութիւն կը բերէ, բայց իրենց մտքին բնական տրամաբանութիւնը ձեւացունելու եւ կատարելագործելու մէկ հատ հնարքն ալ այս է։ այս կերպով է՝ որ տղային նոր ու տկար բանականութիւնը դատման գործողութեանց մէջ ճամբայ պիտի առնու։ զի դատումը կամ խորհրդածուութիւնը, ճիշդը խօսելով, բառերու հետ կը բղխէ, եւ բառերով կրնայ գործել եւ եւեւի։

Ոմանք կը պնդեն՝ թէ դպրոցի տղայք գրոց լեզուին վերայ աշխատցնելը ժամանակ կորսնցնելու աշխատութիւն եւ աւելորդ յոգնութիւն է։ աւելի օգտակար է կենդանի կամ խօսուած լեզուներուն վրայ աշխատցունել որ վերջը պէտք կըլլան ապրուստի, քան թէ լեզուի համար լեզու սորվեցունել։ Նասիրաւունք պիտի տայի իրենց՝ եթէ լոկ ապրուստի համար հարկ ըլլար լեզու սորվելը։ Ապաքէն սոսկ աշխարհիկ լեզուին հետ դադդիւրէն, անդդիւրէն կամ գերմանիէն լեզու մը սորվիլը ճանապարհորդութեան, դեսպանագիտութեան, վաճառականութեան կամ ասոնց նման բաներու համար օգտակար է։

Բայց ուրիշ չըտեսնուած վաճան մ'ալ կայ, եւ դիտուէր բան է։ Ընկերութեան մէջ խորհրդածութեամբք աշխատելու սրբաւոր ըլլալ մ'ալ կայ։ ասոնց մտածել սորվեցուն ընէ խնդիրը։ մտաւորական պաշտօնի մէջ իմացակա նութեան գործաւորներ շինել մ'ալ կայ, ինչպէս մայմնա որ գործի համար նիւթական պաշտօններու մէջ աշակերտ կամ գործաւոր կը շինուին։ Ինչպէս որ գործաւորներուն իրենց գործիքը գործածել եւ անոր համար գործիքնին լաւ ճանչնալ եւ յաջողակ վարել կը սորվեցունենք, նոյնպէս մտաւորական գործոց գործաւորներն ալ իրենց վիճակին կամ արուեստին գործիքները լաւ ճանչնալ սորվ լու են, որ ամէն կարելի դիտուածոց մէջ յաջողակութեամբ վարեն։ Խորհրդածութեան անրաժեշտ եւ հարկաւոր գործիքն է բարբառը կամ լեզուն։ ուստի ի բնականէն կամ ընկերութեան մէջ չատ ապրելով առանց մասնաւոր կրթութեան՝ որչափ ալ աղէկ խօսող ըլլանք՝ եթէ խօսելու, ինչպէս նաեւ խորհելու կողմանէ յաջողակ գործաւորը կամ արուեստաւորն ըլլալ կուգինք՝ պէտք է՝ որ արուեստին հնարքները լաւ սորվենք, եւ դիւրացունող

ամէն մեթոտի եւ կանոնի հետեւինք :

Այս բանս դատական ուսման, այսինքն է լեզուի վրայ աշխատութիւն տալով կըլլայ : Նախնական կարգի ուսումնեւրէն մինչեւ վերագոյն կարգը լեզուի բաղդատութեան տրամաբանութիւնը տեսելու է : Եւ աղային յարմար տրամաբանութիւնն ալ աւելի աս է : Աշակերտութեան առաջին տարիներուն մէջ խորհրդածութիւնը դիւրացունելու համար բառերուն վրայ եւ բառերով դբադմունք ընել տալու ենք, զի խորհրդոց մարմնաւորեալ նշանները բառերն են : Տղայն երբոր սարինելով դադափարաց յարաբերութիւնները նշանաց կամ բառից առնչութիւններով խտրելու կրթութիւններ ընէ նորէն նոսրէն դործածէ, միշտ նայելով՝ որ միտքն եկած խորհուրդը մանրամասն պարագայներով բացատրէ : վերլուծութեան եւ բաղադրութեան կը վարժուի, քերականութեան ցած աստիճաններէն գիտութեան բարձր դործողութեանց կը վերանայ, որ, վերջապէս, ուրիշ բան չեն, այլ դադափարները դատելու կապակցել :

Բառից եւ երկու մերձաւոր լեզուաց, այսինքն աշխարհաբարին եւ դրաբարին ասութեանց վրայ շարունակ կրթութիւն ընելով միտքը սրչափ յաջողակութիւն կ'ստանայ՝ խորհրդածութիւննիս սրչափ կը բարակնայ՝ երբոր խօսելիք դադափարին վրայ երկու լեզուին բացատրութեան եղանակները շարունակ կը չափենք կամ կը կշռենք, մինչեւ որ գտնենք թէ՛ որ բառը կամ բացատրութեան եղանակն աւելի յարմար կուգայ դադափարին :

Խմաստուն պատանիներն երբոր հին մատենագրաց լուստներուն վրայ մէջերնին վէճ կը բանան հասկնալու եւ թարգմանելու՝ միթէ պարապ աշխատութիւն ըրած կըլլան : քան լիցի : Չեմ կրնար պատմել թէ՛ հնոց դատման հետ լուրենց խորհրդածութիւնը բաղդատելէն եւ հին, մաքուր ու յստակ լեզուին եւ նոյն ատենի բարձր դադափարաց հետ լուրենցը համեմատելէն ինչ բարիք կը չահին աշակերտները : Ասիկա հնոց հետ նորերուն կերպ մը յարաբերութիւնն է : այս կերպ ընկերութենէն, կամ թէ ըսենք ամենօրեայ բնականացութենէն մտաւորական քիչ օգուտներ յառաջ կուգան :

Աշակերտի մի համար ինչ երջանկութիւն է հեղինակի մը դրաբար խօսք նոյն եւ մի աղգուութեամբ եւ վախկութեամբ

աշխարհաբառի դարձունեք, եւ աշխարհաբառ մ'ալ հին մասնադրաց յատուկ ոճովը թաղմանել : Բացատրութեանց այս ընդհարումէն, ուրկէ գաղափարաց կայծը կը ցայտէ, եւ երբոր տղայ մը՝ որոյ դաղափարներուն ուժը նոր է, ժամանակին մարդիկ լուսաւորող եւ առաջնորդող հեղինակին դաղափարաց հետ զինքը բաղդատէ, քիչ օգուտ կը տեսնէ :

Այսպիսի կրթութեամբ առաջ եկած աղայն դիւրաւ կը խօսի եւ յանկարծ ատենաբանելու վարժ կըլլայ . վասն զի փորձ բերէ ատենուց՝ որ կատարեալ ձեւը գտնելու համար խօսք մը ամէն իմաստով բացատրէ, մինչեւ բուն իւր միտքը բացատրողը գտնելու աստիճան բառերն ամէն եղանակ դասաւորէ, իմաստին կոչոյ կամ խոչոր մասերն հանելով՝ միայն ողորկները դնէ, իրարու հետ կապակցէ, եւ մի առ մի բառերն ու իմաստներն իրարու հետ կշռադատելով մէջերնին միութիւն, համաչափութիւն եւ ներդաշնակութիւն հաստատէ, որպէս զի երաժշտական գործիքի պէս զուարճութիւն տայ ականջի եւ լոյս ցոլացունէ ուշադիր մտաց :

Խօսելու արուեստաւորն ուրիշ կերպ կրթելու հնարը չը կայ : Եթէ ասկէ ուրիշ հնարը գործածենք, ինչպէս՝ որ կերեւի, որովհետեւ անհիմն եւ չափազանց թերի աշխարհաբառը ամէն բանի բաւական սեպոյղներ կան, պիտի չունենանք կատարեալ եւ նորը արուեստագործներ հրապարակաբանութեան, այլ խոչոր ճաշակով գործաւորներ :

Նեղուն դիւրացունելու եւ խօսելը կատարելագործելու գործնական մ'ալ կայ, որ է երեւելի դրիչներու հատուածներ բերան սորվիլ, մանաւանդ քաղցրախօս բանաստեղծներու քերթուածներ, եւ սլարապ մնացած ժամանակներ, ինչպէս զբօսանքի ատեն, բերան սերտուածը մէկ անգամով ըսել : Այս կրթութիւնը ամէն դպրոցական կարգերու մէջ կըլլայ, բայց աւելի օգտակար է ճարտասանութիւն ուսանելու եւ արբուքը գտած դեղամիժաղ պատանութեան ատեն . սոյն հասակին մէջ անոյշ եւ գիւրին կուգայ այս գործնական կրթութիւնը . եւ ով որ կը փափաքի ատենախօս ըլլալու՝ անհրաժեշտ ընելու չէ այս բանիս :

Այս գործնականը ոչ միայն մտաց մէջ բացատրութիւնն ու կապակցութիւնն լաւ չինուած գեղեցիկ խորհրդածութիւններով միտք կը լեցունէ, կը սնուցանէ, և զարգացու-

նէ եւ կը հարստացունէ , այլ շնորհագեղ նկարագիրներով
կը ճոխացունէ , խօսից չափակցութեան եւ անդամատու-
թեան ականջը կ'ընտելացունէ , եւ կերպ մը ներդաշնակու-
թեան զգացունէն կուտայ , այնպէս որ բոլորովին վերացական
զաղախարներն անգամ դիւրաւ միտքը կ'երթան կը թափան-
ցեն : Նշանաւոր բանաստեղծներու անուշ հայերենով գրուած
կամ թարգմանուած քերթուածներն եւ հոյակապ ճարտա-
րախօսներու իմաստալից շքեղ հատուածները կարդալ եւ բե-
րանալի ըսելով՝ առ փոքր փոքր եւ դուզես բնազդաբար ա-
նոնց մօտ լեզու մը կը գոյանայ , եւ երկար ժամանակ հա-
մեղ կերակրոյ ընտելացած քմաց պէս՝ միտքը խոշոր ու ան-
համ խօսքեր եւ իմաստներ չըկրնար ընդունիլ : Բնական ճու-
շակի չափէ դուրս փափկութիւնը թերեւս քանի մը պարա-
գայներով անտեղի ըլլայ , բայց գրադիտական ճաշակի հա-
մար ընդ հակառակն է : միտքը փափուկ անուշ կը պահան-
ջէ , ինչպէս մեղուն ծաղկանց ամենամուրը համեմատոր մա-
սը կը փնտռէ անուշաբոյր ու բարեհամ մեղր շինելու հա-
մար :

Այս կերպով մտաց երեւակայող մասին մէջ հոետորա-
կան ձեւոյ եւ խօսից կազմութեան համար այնպիսի յար-
մարութիւն մը կը շինուի՝ զոր բացատրելու համար պէտք է
նմանցունեմ անոյ զծերով եւ զանազան ծաղկանկարներով
փորուած կաղապարի , ուր խորհրդոց ձոյլը բորբոքեալ հո-
գեոյ բովոքէն ելլելով ճառին կամ շարադրութեան մէջ մրտ-
նելուն պէս՝ կը աւարածուի եւ կ'ամբանայ եւ հալած մե-
տադի պէս մէկ վայրկենի մէջ գեղեցիկ արձան մը կը դառ-
նայ :

Հոետորական խօսքն ալ այսպէս միազանդուած հա-
լուելու է՝ որ գեղեցիկ ու կենդանի միութեամբ երեւի : Այս
բանին համար ալ կաղապար պէտք է . պատանի հոետորը
ի բնութենէ արուեստին պահանջած կարողութիւններն ու-
նենալէ դատ , հարկաւ երեւելի վարժապետաց խրատուն
անսպառ եւ նմանելու է : Բացառութիւնը միայն կարդէ-
դուրս հանձարով ծնածներուն համար կրնամ ընդունիլ :

Հոետորական փորձ վարժապետներ , ըսել է անոնք՝ որ
խօսելու բուն արուեստաւորներն են , եւ իրենց նմանողներ
յորուցանել կուզեն՝ ըսած գործնականնիս չափ ընել կուտան

իրենց աշակերտներուն , որ ծախերուն համար ծանր է , բայց անպատճառ չահաւոր է : Գժուարութիւնը թեթեւցունելու հընարը կայ . երեւելի հեղինակաց գործերէն հատընտիրներ պարտիրի մէջ ծառերու շուք օդը բաց ատեն արտելով կարդալ եւ սերտել , Բարձր ձայնով սերտողութիւն ըրած ատենդ՝ պարզ ու գեղեցիկ բնութեան տպաւորութիւնները բանաստեղծութեան եւ ճարտասանութեան գեղեցիկ տպաւորութեանց հետ իրար կը խառնուին մտացդ մէջ : Ամէն քիչ մը տաղանդ եւ գրոյց ճաշակ ունեցող երիտասարդ այս բանս փորձած է : Կենաց դարնան մէջ մարդ աւելի կ'ըմալլի բնութեան դարնան վրայ , եւ մտածելու , նկարագրելու եւ երգելու խանդ ունեցող պատանոյն հոգւոյն մէջ նոր կենաց յորդութիւնը դարմանայի եւ բնագրական համակրութեամբ աշխարհի կենաց չփեղկեցնող հետ կ'ամուսնանայ . որոյ առատ ուժը կը դրդուէ պատանոյն հոգին , եւ ոչ միայն ամենաքաղցր շարժմամբ զգացումները կը թելադրէ , այլ եւ զանազան եւ գեղեցկագոյն նկարներով երեւակայութիւնը կը հարստացունէ :

Պատանեկութեան հասակին մէջ ,—որ առանձնաշնորհութիւն մ'աւնի շատ մ'օգուտներու հետ շատ մ'ալ չարիքներ ունենալ—աւելի անուշութեամբ եւ սիրով կ'ընդունինք բանաստեղծութիւնն եւ ճարտասանութիւնը . այս հասակը հոգւոյն կենաց արշալոյսն է հանդերձ երախայրեօք երեւակայութեան եւ կուսութեան սրտի-դաղափարական առաջին փայլումն ալ այս հասակին մէջ կը պատահի , որ շատախնայութիւնը ինչ լուսաւորել սկսած արեւական պէս կը սփռի իմացականութեան առջեւ : Մտաւորական գեղեցկութիւնն ու բնականը զբանջելապէս կը միաբանին , զիրար կը դրդեն եւ դուրս կուգան . կամ որ աւելին է , զգայական գեղեցկութիւնը զգալու եւ հասկնալու համար բարոյական գեղոյ անդրադարձ ցոլմունքը կը հարկաւորի , եւ դադարիս լոյսը՝ որ մտքէն դուրս կուգայ , բնութեան կենաց ձեւերը կը կադմակերպէ եւ կըլուսաւորէ . ինչպէս նաեւ բնութիւնն ալ , փոխադարձաբար , աստուածային մտածութեան ճառագայթը սիրողաբար ընդունելով՝ զարմանապէս կը բեկբեկէ իւր հատուածերեւոյց վրայ եւ փայլումը կը բաղմուտաւորէ ցոլացումներով :

Ներխուստարդ հոգտորը կ'սմ հոգտորըլլալու յարմարութիւն

ունեցողը գեղազարդ քնուկեան արձագանգաց մէջ մարդ' եղէն
բանաստեղծութեան կ' մ ճարտար խօսութեան հնչումներ ար-
տասնած ժամանակ՝ իւր քաջ չիւրն իւր քնուկեան կա յատ-
կութեանը համեմատ ըսած բաներն իս պիտի գոյ անպատճառ
Բերնուց ոտրված տառնն ալ, ուր տեղ որ սորվեցաւ՝ այն տե-
ղոցն օգնութեամբն անպատճառ երկու կենաց վրայ միանդա-
մայն պիտի զմալի, թէ մարդկութեան մաքրասէր եւ փառացի
կենաց, եւ թէ քնուկեան տն մեծ կենաց վրայ՝ որ արարածոց
մէջ ախուած աստուածեղէն խորհուրդն է։ Այս կրկին կեանքը,
այն է մարդկան եւ քնուկեան կեանքերը՝ որ մէկ աղբիւրէ կ'իջ-
նեն եւ կ'ելլեն անշփոթ միաւորեալ երկտասարդին մէջ, նորա
մտաց եւ հոգւոյն կեանքը կենդանացնելով եւ սնուցած ելով՝
որ վր կուրծքէն կամ սրտէն ճարտարախօսութեան կամ բանաս-
տեղծութեան գետ մը պիտի ըզխեցունեն որ մինչեւ յանմա-
հութիւն չպիտի սպառի։

ՄԱՐԲԵ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

ՏՐՈՒԱԾ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

ԵՓԵՍՈՍԻ ԺՈՂՈՎԷՆ ՅԱՌԱՋ

(Շարահանի-ի-ն. 86-ն էր-ն 223)

Բ.

Եկեղեցի մը՝ ամբողջ կրօնական պաշտօն մ'է . աղօթք , փառաբանութիւն և պատարագ իրեն օրերով և ժամերովն ու ձեւերովն և պաշտօնեայնեցովը , և տեսանելի ամենակատար պատկերի մը տակ՝ սրբոց հաղորդութիւնն է : Ուստի այն ատենէն՝ սր սուրբ Աստուածածին կուսին անուանը նուիրեալ մէկ եկեղեցի մը դտանք՝ անոր ուղղեալ կրօնական պաշտօնն ալ գլխաւոր եմք 'ի բարձրագոյն աստիճանի , և եթէ մեծագոյն պաշտաման ուրիշ օրինակ մ'ալ չը գտնեմք՝ այս մեզի բաւական է :

Բայց այս հաւաքման վրայ՝ զոր միայն եկեղեցի բառը մեզի կը ներկայացնէ , ուրիշ մասնաւոր և հասարակային գործեր ալ աւելցնելը դիւրին է . որ բաւական բաղադրատ էն . Նախ և առաջ աչքէ անցնելու եմք Փրկչի 430 թուականէն առաջ տշխարհ եկած բոլոր սրբոց պատմութիւնը . Ասոր ծայրը չըդար . բայց բա-

ւական կը սեպեմք քանի մի աւելի աչքի զարնելու բաները, որոց ականատեսներն և գրուած պատմութիւնը կարդացողները, կարծես, բնաւ չեն զարմանար՝ որպէս թէ հասարակ և ամեն ատեն տեսնուած դէպքեր ըլլային, և ասով այս դէպքերն ուրիշ ասոնց համեմատ բազմաթիւ դէպքերու հետ կը միանան, որոնք ամեն ատեն պատահած հասարակ և սովորական բան մ'ըլլալուն համար յատուկ նշանակուելու պէտք ունեցած չեն:

Սրբուհի Մարիամ եգիպտացւոյն պատմութիւնը ամեն մարդ գիտէ: Ըստ Բարեպօռքի հաշուին, ասոր ժամանակն է Փրկչին 383 թուականին ատենները: Այս խեղճ մեղաւոր կինը վերացման սուրբ խաչի տօնական հանդիսին ներկայ դտնուելու համար՝ ուխտաւորաց խումբն բազմութեան մը հետ երուսաղէմ ուխտի կ'երթայ, և երբ տաճարին բակը կը հասնի՝ աներևոյթ զօրութիւն մը կը բռնէ ասիկա և չը թողուր որ տաճարին դռնէն ներս մտնէ: Վերջն այս բանը ինքն պատմելով՝ կ'ըսէ. «Այն ատեն սկսայ լալ և կուրծքիս զարնել. եւ երբ հոգւոյս խորէն լացս և արցունքս դուրս կը յորդէին, կեցած տեղւոյս վերը ամենասրբուհի Աստուածամօր պատկերը տեսայ: Աչքս վրան յառեցի և ըսի. Ո՛վ Տիրուհի կոյս, որ զբանն Աստուած մարմնով ծնար, գիտեմ որ ո՛չ պատճառ մը կայ և ո՛չ ալ կը վայլէ որ ինձի պէս պիղծ և գարշելի կին մը՝ քու անարատութեան պատկերին վրայ նայիմ, քու՝ կըսեմ, որ միշտ ողջախոհ և միշտ կոյս ըլլալով՝ մարմինդ և հոգիդ անարատ պահեցիր. իրաւունք է որ քու մաքրութիւնդ իմ պղծութենէս գարչի. բայց որովհետեւ, ինչպէս կըսեն, ինձի պէս մեղաւորները ապաշխարութեան հրաւիրելու համար մարդ եղաւ Աստուածորդիդ, օգնէ ինձի՝ որ տխուր եմ, և մէկէ մը օգնութիւն չունիմ. հրաման տուր որ քու եկեղեցիդ մշտնելու շնորհը տրուի ինձի, և մի՛ զրկեր զիս այն փայ-

տին տեսութեանն՝ որուն վրայ բեռեցաւ ըստ մարմնոյ քեզնէ ծնած Աստուածը, և զիս փրկելու համար արիւն թափեց. Դորձեալ կ'աղաչեմ զքեզ, ո՛վ Տիրուհի, դուռն ինձի ալ բացուի, որ նոյն խաչին երկրպագեմ, և քու Աստուածորդւոյդ քով զքեզ արժանի երաշխաւոր կը բռնեմ՝ որ այսուհետեւ մէկ մ'ալ մարմնական պղծութեան չը հետեւիմ, և մէկ մը որդւոյդ խաչը տեսնելու պէս՝ բոլոր աշխարհէ և աշխարհային բաներէ հրաժարիմ, և երթամ՝ ուր ուր հրամայես դու՝ որ փրկութեանս միջնորդ պիտի ըլլաս, երթամ՝ ո՛ւր որ ինձի առաջնորդես։»

Այս աղօթքով՝ շնորհքն ընդունելուն վրայ ապահով ըլլալով և Աստուածամօր գթութեան վստահելով՝ ներս մտաւ, սուրբ խաչին երկրպագեց, և նոյն հետայն աճապարելով դնաց իւր բարեխօսին առջև. ճիշդ նախընթաց պայմանն և խոստմունքն ըրած տեղը կանգնեցաւ, ծունկի վրայ դալով՝ իւր փրկութեանն առիթ և խոստմունքին երաշխաւոր բաղմագութ Տիրուհւոյն պատկերին առջև՝ աղաչեց որ երթալու ճամբան իրեն ցուցնէ, ջայն մը լսեց՝ որ իրեն կ'ըսէր. Յորդանանու միւս կողմն անցիր. և ո՛վ Տիրուհի, ինձի օգնէ ըսելով՝ դնաց. Բառասուն և ութ տարի ապրեցաւ անապատը, և վերջապէս աստուածային և խորհրդական վերջին թոշակն ալ առնելով այն մարմնացեալ հրեշտակը՝ ինչպէս որ կ'անուանէ պատմութիւնը, այս աշխարհէն առ Աստուած փոխեցաւ։ Վերջ. «Էջ. Կո. Բ. Բեպ. 9։»

Այս պատմութիւնը երկար ըլլալով՝ ասկէ աւելի չէինք կարող համառօտել։ Այս գրուածները Նիկիոյ երկրորդ ժողովոյն (1) մէջ կարդացուեցան, և ժողովականք հաստատութիւն տուին։ Ամենէն կասկածոտ քըննաբանութիւնն անգամ յիշտ ասիկա յարգած է։

(1) Նիկիոյ երկրորդ ժողովը պատկերամարտներու դէմ

Միայն պարզամիտ անձինք չեն սուրբ կուսին զօրութիւն միջնորդութեանն տպաւորողները : Իմաստուն վարդապետներն ալ իրենց իմաստութիւնն ասոր օտքին առջև կը խօնարհեցնեն : Յունաց վարդապետներուն մէջէն ամենէն գիտունը՝ սուրբ Գրիգոր Նիւսացին, նշանաւոր մէկ գէպքի մը յիշատակ պահած է մեզի՝ Որոգինեսի հռչակեալ աշակերտ սուրբ Գրիգոր սքանչելագործին վրայ : Այս անունները պատմութեան ստուգութեանը երաշխաւոր են : Գրիգոր իւր կամայ հակառակ Նէոկեսարիոյ եպիսկոպոս ձեռնադրուելուն յաջորդ գիշերը որ իր առտիճանին մեծութեանը վրայ կը մտածէր՝ իւր բոլոր գիտութիւնն և ուժը պակսած զգաց . առաքեալի մը հետ օգոստափառ կին մ' աչքին երևեցաւ : Կինը Յովհաննէս առաքելոյն անունը տալով՝ հրամայեց որ հաւատոյ խորհուրդները հայրապետին յայտնէ : Առաքելը պատասխանեց՝ թէ ինքն ալ այն մտքին վրայ է, և հաւատոյ փառաւոր դաւանութիւն մը թելադրեց սքանչելագործին, որ Նիկիոյ ժողովոյն մէջ գրեթէ բառ առ բառ հրատարակուեցաւ :

Մօտ եկանք այն հազարաւոր գէպքերուն մէկին, որոցմով կը յօրինուի սուրբ կուսին խորհրդական պատմութիւնը, զոր Աստուած մարդոց հետաքրքիր աչքէն ծածկել ուղեց :

Դար մ'ալ աւելի վեր ելնելով՝ կը պատահիմք սրբայն Նիպորիանոսի մոգին և սրբուհւոյն Յուստիանեայ զարմանալի պատմութեանը : Ասոր ալ հարազատութեանը երաշխաւոր ունիմք : Սուրբ Գրիգոր Նազիանզացին՝ որ յոյն վարդապետաց մէջէն աստուածաբան կոչումը ասոր յատկացածի պէս է, իւր մէկ ճառին

դումարուելով՝ պատկերներուն յարգութիւնը նորոգեց . յոյն եւ լատին եկեղեցիք այս ժողովը տիեզերական ժողովոց կարգը կը գնեն :

մէջ այս պատմութիւնն երկարօրէն մեզի հասուցած է .
 Էւ Նոյն իսկ պատմութիւնն ալ ձեռնհաս մարդիկ հը-
 րատարակած են . Օքսֆորտի մէջ Յէլ , և Բարիզի մէջ
 Տ. Մարդէն և Տ. Տիւրան : Արդ , քրիստոնեայ կոյսը
 կախարդին կախարդանացը տակն իյնալով՝ իւր բոլոր
 զօրութեամբը կ'աշխատի , ծով կը պահէ և դետնատա-
 րած աղօթք կ'ընէ , և առաւելապէս՝ ինչպէս կ'ըսէ
 սուրբն Գրիգոր , սուրբ կոյս Մարիամն աղաչանօք ի-
 րեն օգնութեան կը կանչէ , որ դայ վտանգեալ կուսին
 պաշտպան կենայ : Կոյսը կը յաղթէ , սատանայն կը յաղ-
 թուի , և յաղթուած ըլլալը մոգին կ'իմացնէ : Լը Բը-
 լէրք , որ բողոքական մատենագիր մ'է , կ'ըսէ՝ որ ասոր
 մէջ ո՛չ ճարտասանական ձև կայ և ո՛չ կեղծիք , ինչպէս
 որ խորհիլ կ'ուզէ Քալվէ՝ որ մեր դաւանակիրքներէն է :

Բայց ուրիշ կարգի բաներ ալ կան՝ որ աւելի մեծ
 կարևորութիւն ունին : Ասոնք են կամ ընդհանուր ե-
 կեղեցւոյ , կամ քանի մի մասնաւոր մեծ եկեղեցեաց-
 սրբուհւոյն Մարիամն յիշատակին յատկացուցած կը-
 րօնական պաշտաման գործը . Ասոնք եկեղեցւոյ արա-
 րողութենէն և պաշտօնական աղօթքներէն կը հասկը-
 ցուին :

Արդ , եթէ յայտնի , պատուական , ընդհանուր և
 առաքելական յիշատակ մը կայ՝ այն ալ պատարագա-
 մատոյցը , կամ խորհրդատետրն է . Հասարակաց ա-
 ղօթքներուն մէջ մտած փոփոխութիւններէն պատճա-
 ռեալ տեղական տարբերութիւններն ի՞նչ որ ըլլան ,
 պատարագամատոյցներուն այս մասը ժամանակ անց-
 նելով աւրուած չէ , և հիմա գրեթէ ամեն տեղ կը
 տեսնուի , և ընդհանրութեան և հնութեան ամեն ա-
 պահով հանգամանքները վրան կը կրէ . Այս յիշատա-
 կութեան հնութիւնը մինչև առաքելոց ժամանակը կը
 հասնի (1) : Արդ , ամեն մարդ գիտէ՝ որ պատարագա-

(1) Պատարագամատոյցներուն հնութեան վկայ կրնանք

մատոյցին մէջ երկու տեղ երանուհի սուրբ կոյսը յայտնապէս կը յիշատակուի :

Արեւելեան եկեղեցեաց վերբերութիւնները թէ պէտք չէ մը տարբեր, բայց ասով ալ նոյն նիւթոյն վրայ աւելի բացայայտ են : Պատարագին աւելի նշանաւոր ժամանակը՝ սրբոյն Յակոբայ պատարագամատոյցին մէջ սա՛ կը կարդացուի :

« Բահանայ » . Մենք ալ, ո՛վ տէր, քու տկար և մեղաւոր ծառայներդ, ամեն բանի մէջ և ամեն բանի համար քեզ կը գովեմք, և քեզ գոհութիւն կը մատուցանեմք : »

« Ժողովուրդ » . Քեզ կը գովեմք, քեզ կ'օրհնեմք, քեզի երկրպագութիւն կընեմք, քեզի գոհութիւն կուտամք և քեզնէ թողութիւն կը խնդրեմք, տէ՛ր Աստուած, մեզի ողորմէ՛ և մեզ մտիկ ըրէ՛ : »

« Բահանայ » . Մանաւանդ կը յիշեմք սրբուհի և վառաւոր կոյս երանուհի Մարիամ աստուածամայրը : »

« Ստեփանոս » . Յիշէ՛ անիկա, տէ՛ր Աստուած, և անոր մաքուր և սուրբ աղօթքովը մեզի թողութիւն չընորհէ՛, մեզի ողորմէ՛ և մեզի լո՛ւն : Ի՛նչ ահաւոր է այն ժա՛ր, ի՛նչ սարսափելի է այն վայրկեանը, սիրելիք, երբ կենդանի և սուրբ հոգին երկնից գերադայն բարձրութենէն կուգայ, կ'իջնէ և կը ծաւալի այս գոհութեան խորհրդոյս վրայ՝ որ սրբարանը դրուած է, և նոյնը կը սրբագործէ : »

Արդ, այս պատարագամատոյցն արեւելեաններուն ա՛մենէն հինն է, և ինչպէս Ռընսօն կ'ըսէ, հինգերորդ դարէն առաջ է հարկաւ, որովհետեւ սուրբ կիւրեղ

բերել Առաքելական սահմանադրութեանը, որ եթէ առաքելոց ժամանակը յիշուած չըլլայ՝ չորրորդ դարէն առաջ է, եւ ուրիշ չափ մը հին պատարագամատոյցներ, յատկապէս արեւելեան եկեղեցեաց մէջ եղածները, որոց լատին թարգմանութիւնը հրատարակած է Ռընսօն :

հրուսաղեմացին ասիկա յիշած է իր կողմն ընծայութեան գրքին մէջ, զոր 397 թուականէն առաջ գրեց (1) :

Ութն և տասներորդ դարուն վերջերը ճէօրճի Լմաստունը Հռովմ հրատարակեց արևելքէն Եւրոպա եկած ձեռագիրներուն մէջ գտնուած արևելեան պատարագամատոյցին ամենէն հին կտորը : Այս հաստուածը՝ որ չորս երես բան է, թէքէի ասորւոց խօսած լեզուովն է : Գրերուն ձևն և ուղղագրութիւնն և պաշտաման մանրամասնութիւններն իմաստուն ասլագրչին տեղի տուած են դատելու : որ չորրորդ դարուն վերջին տարիներու բան է, որբոյն Բարսղի և որբոյն Գրիգորի վախճանէն քիչ ետքը . և կը պարունակէ աստուածային վերաբերման երկրորդ մասը («...» «...» բէն ետքի կտորը), այսինքն սուրբ պատարագի դոժողութեան վերաբերեալ մասը՝ վերոյիշեալ հաստուածոյն նման, և հոն ուրիշ խօսքերուն կարգն ասոնք ալ կան :

« ի՛վ տէր, որովհետեւ քզւ որդւովդ սահմանուած է որ քու սուրբերուդ յիշատակն ընեմք, արժանի ըլլէ՛ զմեզ այս աշխարհի մէջ քեզի հաճելի եղողները յիշելու, մեր նախնի նահապետները, մարգարէները, առաքեալները, մարտիրոսները, խոստովանողները, վարդապետները, աւետարանիչներն և ամեն հոգիները՝ որ քու աստուածային հաւատքիդ մէջ կատարեցան . և նախապէս՝ օրբուհի Աստուածամայր և միշտ կոյս երանուհի Մարիամը, և ուրիշ ամեն սուրբերը : Եւ յիշուաւ, ամեն անոնք՝ որ մեզի ներկայ գտնուելու կը փութան՝ որ այս բանաւոր և անարիւն պատարագը

(1) Այս գրքին միայն այն ղրուխները հայերէն թարգմանուած են՝ որոնք երախայներուն խօսեցաւ մկրտութենէն առաջ : Արդէն մկրտեալներուն խօսածները՝ որոց մէջ է այս տեղ յիշուած խօսքը՝ թարգմանուած չեն :

քեզի մատուցանեն , և թէպէտ իրենց համար մատուցանելու պէտք ունին , սակայն անոնց աղօթքովն և քու սուրբ անունովդ՝ որ մեր վրայ կանչուած է , մեր մեղաց համար ալ թողութիւն կ'ընդունին : »

Արեւելիներուն հաւատքն անարատ պահող հին խորհրդատեորերը մի ըստ միովէ աչքէ անցունել չեմք ուղեր , որ միշտ անխախտ պահած են Աստուածամօր պատիւը : Մահմետականք ալ թէպէտ քրիստոնեայ չեն՝ կըյարգեն այս արեւելեան տիրուհին , և անոնց կրօնքին գիրքն այնպիսի ակնածութեամբ և յարգանք կը խօսի անոր վրայ , որ կրնանք բողոքականաց արհամարհելի յարձակումներուն դէմ հանել :

Այս պաշտօնը՝ որուն ժողովրդական ըլլալը յայտնի է , կրօնական վարդապետութեան մը վրայ հիմնեալ է , որ հարկաւ շօրաւոր և խորին բան մը պիտի ըլլայ : Ասիկա եկեղեցւոյ վարդապետներուն ակօռէն հնչած վսեմ վարդապետութեան մ'արձագանքն է , որ գաղտնութեան խտրապահանջ կանոնին հակառակ՝ հաւատացելոյ շրթունքէն և սրտերնուն խորէն դուրս դնուած է , պայծառապէս յայտնելու համար թէ՛ հասարակաց աղօթքներու մէջ և թէ՛ կենաց ծանր արկածներու մէջ :

Գ.

Եկեղեցւոյ ոգւոյն և մտքին այնքան սիրելի էր իւր անդրանիկ դաւակներուն առաջարկել յարգել վեհափառ կոյսը՝ որ մարդկային ազգին երկրորդ մայր եղաւ Գողգոթայի վրայ , որ թէպէտև աւանդութեան առաջին յիշատակներն այս բանը յայտնի չեն իմացներ՝ գոնէ անոնցմէ անսխալ մակարեւրութեամբ կը հետեւին :

Ասոնց կարգն առաջին են Հռովմայ կղեմէս հայրապետին նամակները, որոնք վերջին տարիներս ճոխութիւն մը ստացան հաղար հինգ հարիւր տարի մոռացութեան տակ մնալէ ետքը՝ վեդշտայն անուն բողոքականին ձեռք՝ ասորերէն ձեռագիրներու մէջ դըտնուած երկու նոր նամակներովը ։ Այս երկու նամակները՝ որոց վրայ Հերոնիմոսէն ետքը խօսող չէր եղած, ղերենք կուսական կենաց նուիրող եղբայրներու և քոյրերու միաբանութեանց ուղղեալ են ։ Ասիկա առիթ մ'էր կուսանաց տիրուհւոյն վրայ առաջին անգամ խօսելու ։ Ուստի այս նամակներուն առաջնոյն մէջ սանշանաւոր խօսքերը կը գտնեմք, « կուսութեան ամենաուրա արդանդը կրեց Յիսուս փրկաւորս որդին Աստուծոյ մեր տէրը, և այս սրբունհի կոյսէն է որ մեր տէրը մարմին առաւ՝ զոր ընտրեց այս աշխարհի մէջ ապրելու և աշխարհային կրկի դէմ մօքառելու համար Ուրեմն ասկէց իմացեք՝ թէ կուսութիւնն ինչ վսեմութիւն և ինչ վառք ունի ։ »

Քերիշ շատ հին և մինչև հիմա չը հրատարակուած և անծանօթ մնացած յիշատակ մ'ալ կայ, որ Հերոնիմոսի ժամանակէն ի վեր մոռցուած և դրեթէ կորսուած էր, և այս է փրկչին երկրորդ դարուն մէջ Սարգիսի Մելիտոս եպիսկոպոսին Բաւլէ մակագրեալ գիրքը (1) ։ Այս գրքին մէջ հետեւեալ խօսքերը կան, որ

(1) Տօմ Բիդրայի ընադիրը տպագրութեան սխալով՝ սրբայն Մելիտոսի ժամանակ կը նշանակէ տասն և և մէկերորդ դարը, երբ ինքը կ'ըսէ որ Հերոնիմոս ասոր այս գիրքը յիշած է ։ այս վարդապետը չորրորդ դարուն մէջ ծագկեցաւ և 420 թուին մեռաւ ։ Այս Մելիտոսը քրիստոնէից համար ջատագովութիւն մ'ալ դրեց 471 թուին, և ասորը որոց հին կտակարանին մէջ հրէից ընդունած գրքերուն ցանկն շինեց, զոր յիշած ենք Յուսոյ 4874 դեկտ. թուոյն մէջ ։

ամենապարզ մեկնութիւնով ալ յայտնապէս ուղղակի սրբուհի՝ կուսին պաշտօնը կը հասկնենք ։

« Երգ երգոցի՝ մէջ զրուցուած խնկոց պարտէղը Մարիամ կոյսն է ։ Իմ սիրելիս իւր պարտէղը և խնկոց բուրաստանն ելաւ ։ » Նոյն Մելիտոս քիչ մ'ետքը կ'ըսէ . « խնկոց պարտէղ են սուրբերուն սիրտերը՝ առաքինութեան անոյշ հոտովն զգածուած ։ Երեսները համեմաւոր ծաղիկներու բուրաստանի պէս են , որոնք վարպետ խնկեփեացները տնկած ըլլան ։ » Սկէջ ալ քիչ մը վերջը կ'ըսէ . « վառեալ սորենին՝ ինչպէս շատերը կ'ըսեն , սրբուհի Մարիամ կուսին օրինակն է . որովհետեւ , օրինակի համար ըսենք , մարդկութեան մորեկնոյն վրայ փրկիչը ցօղի մը պէս ծաւալեց . կամ որովհետեւ առանց անկէջ վառելով հատնելու՝ աստուածային կարողութեան ճառագայթը ցոլացուց . ելից դրքին մէջ գրուած է . Տէր անոր երեսաւ կրակի բոցոյ մէջ երեւցածի պէս ։ »

Աստուածամօրը՝ բոլոր աշխարհի յարգանաց իրաւունք ունենալը քարոզող վարդապետներուն գլուխը կը դռնէ դաղղիական եկեղեցին՝ սուրբն Երանոս , սրբոյն Պօղիկարպոսի աշակերտը , և եթէ սա՝ կերպով կրնանք հասկնել , սուրբ Յովհաննէս աւետարանչին թողը (1) . Ասիկա Եփեսոսէն Լուդդոն բերաւ իւր առ սրբուհի կոյսըն ունեցած որդիական ոէրը , որ մինչև հաղար վեց հարիւր տարի ետքն ալ մաքուր մնաց Լիօնցւոց սրտին մէջ և Յուրմիէրի բարձանցը վրայ . Ասիկա գլխաւոր կէտին վրայ համառօտ՝ և բանին գոյութիւնը մէջն ամփօփող կերպով մը կը խօսի առաջին դարերու յատուկ

(1) Սուրբ Պօղիկարպոս՝ սրբոյն Երանոսի վարժապետը՝ սուրբ աւետարանչին աշակերտն էր , եւ ասոր համար մեր սուրբ եկեղեցին զսուրբ Երանոս՝ հեռեւող առաքելոց կ'անուանէ ։

եղած զգուշաւոր ոճով . ուղղակի խնդրոյն հիմը կ'երթայ և մէկ խօսքով կը կտրէ կը նետէ՝ սրբուհի կոյսն Եւայի և անոր որդւոցը փաստաբան անուանելով, և կ'ըսէ . եթէ Մէկը Աստուծոյ անհնազանդ եղաւ, միւսը Աստուծոյ հնազանդելու ազգումն առաւ, որպէս զի Մարիամ կոյսը Եւայի փաստաբան ըլլայ . (Ընդդէմ առնուի . Ե . 20 :) կրապէ ալ կ'ըսէ . « այս փաստաբան բաւը յայտնապէս միջնորդ կը նշանակէ : Արդ թէ որ իւր կենդանութեան ատեն միջնորդ եղաւ , կը հետեւի՞ արդեօք որ մահուանէն վերջն ալ ըլլայ : » Բայց ինչո՞ւ համար յաղթանակ կանգնած ատեն առաջին արտօնութիւնը չը ժառանգէ և իր փառաց աթոռոյն վրայ անկէց մերկանայ և պղտիկնայ : Յաճախ խօսուած և գորուած է որ սրբոց կրօնական յարգութեան վրայ բողոքականաց և ուղղափառ քրիստոնէից մէջ ծագած վէճերը սա՛ պարզ խնդրոյն վրայ կը դառնան՝ թէ սուրբերն երկինքը կենդանի՞ են թէ ոչ :

Բայց սուրբն Յովհանն Ոսկեբերան կամ Սեբերոս գաբաղացին՝ (1) կրապէին պատասխանը կուտայ սա՛ խօսքով . « Մարիամ երգեց . « Երանեսցեն ինձ ամենայն ազգք » Բայց ի՞նչ բանի կուգայ այս՝ եթէ ինքը չիմանար : Այո՛ , յիրաւի կ'իմանայ , վասն զի ինքը պայծառ տեղ մ'է փրկութեան մայրը և լուսոյ աղբիւրը »

Այս յարգանքը նուիրական բացատրութիւն մ'ալ ունեցաւ , որուն վրայ քիչ մը խօսիլ կուղեմք . կրօնական վարդապետութեան պատմութեանը մէջ շատ անգամ աստուածային նախախնամութենէ թելադրուածի պէս քանի մի զրուցուածքներ կը պատահին , զորս կու-

(1) Վասն զի այն ճառը՝ որիէց այս վիպութիւնն առած է Տօմ Բիդրա , թէ եւ Ոսկեբերանի մատենագրութեանց կարգը ապուած է , ոմանք Սեբերոսի է կ'ըսեն . բայց հոգ չէ . երկուքը մէկ ժամանակի մարդիկ են ,

ղէինք սկզբունք անուանել : Եւ ասոնք են կարգ և կապակցութեան նշաններ , որոց խորին իմաստը զանոնք խորութենէ հանող ժամանակէն կախումն ունի աւելի քան թէ անոնք բաղկացնող տարերքէն : Այսպէս եղաւ : Բառը , որ համադրոյ ըսել է , որ ամբողջ դար մը բոլոր աշխարհ տարտամութեամբ սպասել տուաւ , և աստուածաբանական վիճաբանութիւններուն ամենէն ընդարձակն իւր մէջ բովանդակեց : Ասանկ եղաւ վեշտասաներորդ դարուն մէջ Բանաստեղծութեան Բառն ալ՝ որ Բանաստեղծութեան (1) ըսել է . առաջին բողոքականք այս բառը բաւական քաջկռօնեցին : Ասանկ եղաւ նմանապէս հինգերորդ դարուն մէջ Բանաստեղծութեան Բառը , որ Բանաստեղծութեան մէջ աստուածային մ. յրութիւն : Այս բառը ուղղափառ քրիստոնէից հանճարոյն հասկցածն ամբողջ իւր մէջը կը պարունակէ . տրամաբանութիւնն և մարդոյս սիրտը մէկտեղ իրենց նպատակին կը հասնին :

Արդ այս բառն ուսկէ՞ ծագած է . այս խնդիրը նորէն կրնայ յուղուիլ հետաքրքրութեամբ : Կարծիք մը կայ՝ որ ասոր սկզբնաւորութիւնը սրբոյն Աթանասի կ'ընծայէ . և այս կարծիքն այնքան զօրացած է որ դատողութեան արուեստին կանոն մ'եղած է աւանդութեան ծանրակշիռ յիշատակներուն ժամանակն և վաւերականութիւնը գտնելու և հաւանական ընելու : Ուրիշներէն զատ՝ լորէնցի հեղինակ մը՝ Տօմ Սէյլիէ՝ յաճախ և անպատեհ կերպով կը դործածէ այս կանոնը , և ինչ դժուրած որ սրբոյն Աթանասի ժամանակէն առաջ յօրին-

(1) Այս բառն է որ մեր վարդապետաց մէջ Բանաստեղծութեան ըսելով կը հասկցուի , և կը դործածուի լատին բառին դործածութենէն տաան և և մէկ դար առաջէն սկսելով . ուստի իմաստը մէկ մնալով միայն լատին բառին նորութեանը համար բողոքականք իրաւունք չունին ասով բացատրուած հաւատոյ վարդապետութիւնն ալ նորահնար կարծելու :

նուած է և մէջը ինչո՞ւն բառը կը գտնուի՝ անհարազատ ըլլալ կը վճռէ ։

Նախ և առաջ սա՝ նշանակելու է՝ որ սուրբն Աթա-
նաս և անոր ժամանակակիցներն այս բառն իբրև սովորա-
կան բառ մը կը գործածէին . և այս բանին վրայ Եւսեփի
հետաքրքրական գիտողութիւն մը կ'ընէ ։ Ասոր ձեռքը
սաղմոսի երբայական բնագիր մ'անցած էր , ուր ճիշ-
տաղմոսին յաբանողէ ծնայ զէն խօսքին տեղը՝ ի Մարիամ
ծնայ զէն կը կարդար . եւ կը յաւելու՝ թէ ըստ այսմ Մարի-
անունը զՍտուած ծնող (ինչո՞ւն) ըսել կ'ըլլար ։

Երրորդ դարուն մէջ Աղեքսանդրիա եկեղեցի մը
կար սուրբ կուսին նուիրեալ՝ որ ասորւոց լեզուով Աս-
տուածածին կը կոչուէր ։

Այս եկեղեցին՝ թէոփնատայ ժամանակէն և անոր
շինածն է , կ'ըսուի . ըստ վկայութեան Ռընօտոյի՝ Ռա-
թա կ'ըսուէր . Ռընօտօ ասոր նշանակութիւնը կը հետա-
ղօտէ յունարէն ինչո՞ւն բառին մէջ , և այն տեղ գոր-
ծուած սքանչելեաց մէկ յուշակութիւնը կը տեսնէ (1) ։
Նշանակուած է՝ որ այս բառին ստուգաբանութիւնն ա-
ւելի եզրիստացուց լեզուին մէջ փնտաւելու է , ուր Ռա-
թալ է ծայր , և «նի» ստորաձ . և այս ստուգաբանու-
թեան հիմը կառնեն Պլուտարքոսէն , որ ըսած՝ է թէ
«նի» կը նշանակէ մայր ։

(1) Սքանչելի՝ յունարէն Ռաթա , որուն յոգնակին կ'ըլլայ
Ռաթաթա , որկէց քանի մը գրերուն տեղերը փոխելով՝ ե-
զիպտական բառէն ելած ըլլալը յայտնի է . Մեր այս տեղ նը-
շանակելիք ստուգաբանութիւնն ալ հաւանական է . բայց
սա ալ մոռնալ պէտք չէ՝ որ Աղեքսանդրիա քաղաքին մէջ
մեծին Աղեքսանդրոսի յաջորդ ստղծման թագաւորաց ժա-
մանակէն ի վեր՝ յունարէնը ասորւոց լեզուն աւելի սովո-
րական էր ։

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն. ՏԷ՝ Էջ 232)

Դ.

ՄԱՀ ՄԻԱՄՈՐ ՈՐԴԻՈՅ

Գիտեմ որ մինչև հիմա խօսած պայմաններովս ամուսնացող բարի ընտանիքներու շատ չը պատահիր այս տը խուր և սրտատուր պատկերը Աստուծոյ ողորմութեամբ. բայց անոր խոշոր գծերը խիստ շատ անգամ կ'երևին ծնողաց մէջ Այն ընտանիքները որ իրենց ձեռօք դորձած բաներուն տրամաբանական հետեւանքներէն ազատեր են, թո՛ղ բիւր վառք տան Աստուծոյ, որ ուրիշներուն վրայ իբրև պատիժ տուած դառն տրտմութիւնը իրենց խնայեր է, բայց չափազանցութիւն ընելու չեն :

Ծնողք մէկ կամ երկու զաւակ կուսնեան, որոց վը-

բայ դրած կ'ըլլան իրենց բոլոր յոյսն և ակնկալութիւնները : Աստուած երկար օրեր պարգևէ անոնց և ծնողք ուրախութեամբ վայելեն : Զաւակները գեղեցիկ են , օր մը հարուստ պիտի ըլլան . ան ո՛րչափ խնամքներ վայելեցին , բայց մա՛հը . մահը որո՞ւ խնայեր է . Աստուած՝ որուն պատուիրանաց անխոյժ ըլլալուդ համար արդար անաչառութեան ենթակայ եղար , տարօրինակ սիրով սէրած զաւակիդ վրայ միթէ չը՛կրնար մահ զրկել , յանկարծ կայծակ պայթելու պէս :

Շատ զաւակաց տէր եղող ծնողաց կրնայ ըլլալ որ մէկ երկուքը մեռնին . բայց որչափ այս մահը սգալի ըլլայ , միւս զաւակաց վրայ նայելով՝ յոյս կ'ընեն՝ թէ ասոնք պիտի կրնան իւրեանց պատուոյն և ստացուածոց ժառանգորդ ըլլալ , և կը միտնալին , Անձնդիւր ծընողք և բազմազաւակ ընտանիք հոգալէ խուսափող վատ ամուսինք ո՛րչափ չարաչար քաւեցին իրենց մեղքը , որովհետեւ մահը մէկ հարուածով գետին զարկաւ իրենց մէկ հասիկ յոյսը , որուն վրայ իրենց կոյր և մուկեման սէրը հանտատեր էին :

Ե.

ԲԱԶՄՈՐԳԻ ԸՆՏԱՆԵԱՅ ԵՐԵՒԱՆԸ

Երթոստովանիմ՝ որ բազմնորդի ընտանիքը ծանրը բեռն է . գոյքն եկամտով մ'ապրող ընտանիքին , ծառայ եղող կամ ցած պաշտօն վարող ընտանիքին մանաւանդ աւելի ծանր է երբ դրամներն ելնեն իջնեն , եկամտին հաւասարակշռութիւնը կորսուի , վիճակ կամ պաշտօն և հետեւապէս ապրուստի միջոց փոխելու հարկադրուին : Թող մէկդի ժամանակի սովորութիւններէն յառաջ եկած և բնական դարձած զեղ-

խութիւններն որ աւելի ներութեան պատճառ են :

Կարելի՞ բան է անխոհեմութեամբ և առանց մտածելու թողուլ որ զաւակները շատնան մարդ մ'ընկերութեան մէջ ինչ աստիճան որ ունի, անոր նայելու չէ :

Այսպէս կը մտածեն շատ մ'ընտանիքներ՝ Աստուծոյ օրէնքը հաւատարմութեամբ չը պահեն ինչ արդարացնելու համար : Բայց ահա անոնց պատասխանը : Թո՛ղ որ աստուածային հրամանին հնազանդելու համար սովոր ներութեան, աղքատութեան և մինչև իսկ մահուան յանձնառու ըլլալու են, կը հարցունեմ. կրնա՞ն խղճով ըսել թէ իրենց պատճառանքներուն խորն անձրեղիւրութիւն, ունայնամտութիւն և հեշտասիրութիւն չը կայ : Այդ անմիտները կը վախնան որ եթէ զաւակին բազմանայ, իրենց աշխատութիւնը, ներութիւնն և չարչարանքը պիտի աւելնայ . առանց մտածելու թէ ի՞նչ է եղեր կռնակին առած բեռը՝ թեթեւամտութեամբ ամուսնացեր են : Տիրապէս աշխատութեան կոչումն ունեցող վիճակը հանդարտ և անուշ հանգըստութեան փոխել կուզեն : Կուզեն որ իրենց օրդին ամուսնացած ատենը իրենցմէ երկպառիկ կամ քառապառիկ հարուստ ըլլայ : Կուզեն որ իրենց ժառանգորդն աշխատութեան փրկարար պարտքէն ազատի, և ինչպէս կ'ըսեն, բնաւ մէկուն կարօտ ըլլալու վիճակ մը չունենայ :

Թո՛ղ ուրիշն ըսէ՝ թէ այս նպատակեալ հանդատեան, բարեկեցութեան և ուրիշի կարօտ չըլլալու ջանքին պատճառը ծնողական դորո՞ւն է . ծնողական սէրն այսչափ կոյր ըլլալո՞ւ է :

Ծնողքէն հարստութիւն չը դանելը՝ դռներէն արէլ է երիտասարդաց համար, որովհետեւ երբոր չունենան հարկաւ պիտի աշխատին ունենալու, եթէ ունենան՝ հարկաւ ծոյլ և վատնիչ պիտի ըլլան : Անկարօտ հարստութիւնը, կամ այն հարուստ վիճակը, յորում երիտասարդն իմաստուն մարդոց խնամակալութենէն, խրատներէն և կարծիքներէն անկարօտ պիտի մեծնայ,

այսպէս մեծցած տղան ուրիշ բան չըլլար՝ այլ միայն հաղուադիւտ անառակ մը :

Ոնկարօտ և աւելի ճիշդը, անհաղորդական վիճակ կամ հարստութիւն ունենալու համար ազարակ քաշուելու է : Այս ալ ընտանեկան միութիւն և քաղաքացութեան բարի ներդաշնակութիւնը կը տկարացունէ, կրօնական և բարոյական իշխանութեան մեծարանքը կը մոռցանէ, քահանայ, իշխան, քաղաքական տեսչութիւն և մինչև անգամ պետութիւն արհամարհելի կ'ընէ, որով ընկերական կապին թուլանալուն զգալի կերպով ճամբայ կը բացուի :

Այն ամուսինք՝ որ զաւակին շատցունել չուզելով՝ աշխատել և նեղուիլ և հոգալ չեն ուզեր՝ անոնց կ'ըսեմք :

Այն օրը՝ յորում զոհի համար պատրաստուած պատարագուի պէս ազատ կամօք ամուսնութեան դաշանց ներքեւ մտաք առաջի սուրբ սեղանոյն, դատարկութեան, ունայնասիրութեան և հոյարտութեան և ուրիշ նման մնասակար հաճոյքներէն հրաժարեցալք, ամեն վշտաց և մայրական ու հայրական անհրաժեշտ հոգերու յանձնառու եղաք, այնպիսի կեանք մը ստանձնեցիք՝ որ որչափ բարոյապէս վսեմ է և առաքինական, նոյնչափ ալ տարժանելի է և ներացուցիչ :

Այս պայմանները ձեզի ստեղծման կը բերեն . բայց առանց ամուսնութեան, մանաւանդ թէ սրիկայական և անպիտան կեանքն իւր նեղութիւնները միթէ չունի : Ամուսնացեալք, դուք այնպիսի նեղութեանց մէջ էք՝ որուն մէկ կողմը քրիստոնեայ հօր և մօր առաքինութիւնները կան, և միւս կողմն ալ Աստուծոյ հրամանին և երդման անհաւատարիմ եղողներուն թշուառութիւնները : Արդիւնք չունեցող նեղութիւններուն տեղ արդիւնք և բարի հետեւողութիւն ունեցող նեղութիւնն է ձեր վիճակին նեղութիւնը . Մի՛ ցաւիք բնաւ : Աշխարհի վրայ աղէկ՝ մանաւանդ իբրեւ քրիստոնեայ գաղափար ունեցողը գիտէ թէ կեանքը փորձութիւն մ'է :

այս աշխարհիս մէջ : Աստուած իւան մեղանչելէն յետոյ ըսաւ . « Բազմ-դո-յանել թաղացոյցից զարմանիւնս քո և զնե- շանիւնս քո » : Այո՛ , որդեծնութեան ներութիւնները , արտաութիւններն և տաղնապները բազմացան . բայց Աստուծոյ պատուիրան է այս , այս է վիճակնիդ , պէտք է որ հնազանդութեամբ տանիք :

Իրեն զաւակացն ու բարի կնոջն համար ապրող բա- րի հօր աշխատութիւններն ո՛րչափ պատուական են քան այն մարդոյը՝ որ առանց ամուսնութեան կուռով և ան պատիւ կերպով և խարդախ ու խաբեբայ ջանքերով կեանքերնին կը մաշեցունեն : Բարի և աշխատասէր ամուսնացելոյն կինն ալ աշխարհային հրապուրանքներէ խափանուելով՝ աշխատող կեանք մը կ'անցունէ . զինքը սիրող զաւակաց մէջ շրջապատեալ ապրելով՝ որդիքը հաստատուն պարխապ կ'ըլլան իւր առաքինութիւնը պահելու :

Կը վախնաք թէ ձեր սրբւոց պիտոյից և դաստիա- րակութեան չէք կրնար բաւական լինիլ . բայց Յիսուս ֆրիստոս ձեզի խոստացած է՝ թէ երկնաւոր հայրը , որ թուշուններուն ձագերը կը սնուցանէ , առատապէս կը հո- դայ նաև ձեր ամեն պէտքերը : Ասոր նախախնամութեան վրայ դէ՛ք յոյսերնիդ , որ բնաւ չը խաբէր , և աներ- կիւղ քալեցէք Աստուծոյ և բնութեան ձեզի ցցուցած ճամբան :

Ձեր քաղաքակիցները ձեր վրայ համարումն ունե- նալով և պատիւ տալով ձեզ՝ պիտի դիւրացնեն ձեր աշ- խատանքները , ձեր որդւոց առջև աշխատութեան աս- պարէղներ բացուելով :

Աստուած կ'օրհնէ բազմազաւակ ընտանիքը , և ար- դէն փորձով ալ կը տեսնեմք այս բանս .

Քրիստոնեայ և Աստուծմէ՛յ օրհնուած ընտանիքը շատուոր կ'ըլլայ :

ՄԿԲՏՈՒԹՒՒՆ

Եկեղեցին՝ որ Աստուծոյ իմաստութեան և հին օրինաց հաւատարիմ աւանդապահն է, կ'օժանդակէ և կը փառաւորէ ծնունդները. ասոր փորձն ամեն օր յայտ յանդիման կը տեսնենք: Մայր եղող կնոջ սխրալի դորժակցութիւն մ'ունի իւր քահանայից ձեռօք: Արդանդին մէջ բնակեալ նորաստեղծ մարդոյն ինչ պարտքեր որ ունի կը յիշեցնէ, ըսելով. — Ո՛վ մայր, քու արդանդիդ պտուղն ամենայն զգուշութեամբ և սիրով պէտք է պահես, այս հոգին թէպէտ դեռ լրացեալ դոյտ թիւն չունի, բայց Գրիափոսի ժառանգակից և արքայութեան հաղորդ ըլլալու համար ստեղծուած է: Արդանդէդ սկսեալ մինչև յաւիտենական կեանքը՝ անոր ապագայն քու պահպանութենէդ կախումն ունի, և դոյզն անխոհեմութեամբ ոչ միայն անոր երկրաւոր այլ և երկնաւոր կեանքն ալ կրնայ պատահիլ՝ որ վտանգի մէջ ձգես: —

Յլութեան ժամանակները պէտք է որ մայրը հրաժարի ամեն ուժգին կրքերէ, ինչպէս երկարատե յոգնութիւն մը պատճառող նիւթանս: շխատութիւններէ, թեթեւ անխոհեմութիւն մը, յիշէ կամաւոր ըլլայ, կ'ըսեն, ծանր մեղքի մը հիմն սրկութիւնը կը դնէ ծնեցելոյն վրայ: Որովհետեւ զուն կեանքը մօրմէն կախումն ունի, եւ եթէ աղետալի դէպք մը պատահի մօրը սըխալմամբ, անոր պատասխանատուն մայրն է: Հայրն ալ իւր պարտքերն ունի. պէտք է որ զգուշանայ պատճառ տալէ այնպիսի դիպուածոց, որմէն եղեւնադոր

ծութիւն կրնայ ըլլալ՝ սպաննելով իւր հարազատ ծնունդը :

Երբ ծնանի տղան՝ այնուհետեւ ուրիշ պարտքեր կ'ուզան առաջիններուն վրայ . ծնանելէն անմիջապէս յետոյ՝ ծնողաց առաջին պարտքն է զաւակին մկրտել տալ : Շատ յանցաւար են այն ծնողք՝ որ իրենց եւ լախային մկրտութիւնը ութն օրը կ'անցունեն . ղի նըշան է այս թէ ծնողքը կ'ամ մկրտութեան ինչ պարգեւ տալը չգիտէր , որ մեղք է , եւ կ'ամ կարեւորութիւն չըսար , որ մահացու մեղք է : Երախտյն մկրտութենէ ուշացնելը , նոյնչափ ժամանակ սկզբնական մեղաց առթիւ մարդկութեան վրայ տիրող գիւական ազդեցութեան տեղի տալ է խեղճ զաւակին վրայ :

Եկեղեցին կը փափաքի՝ որ իւր սրբւոց սերունդը մկրտութեամբ սրբուելով յաւիտենական փրկութեան արժանի ըլլան . ուրեմն սրչափ անհանդուրժելի է այն ծնողաց մեղաքարտ անհոգութիւնը՝ որ շնչին եւ անկարելի փաստաբանութեամբ երախտյն մկրտութիւնը ամբիսնելով կ'ուշացնեն : Գործն այնչափի կը հասնի որ երբեմն իրաւամբ տարակոյս կը ծագի թէ արդեօք այս անհոգ եւ անտարբեր ծնողքները հաւատք ունին թէ ոչ : Մայրեր , գուք՝ որ այդչափ կը դուրգուրայք ձեր սրբւոց , ձեր գեռարոյս եւ նորընձիւղեալ ծագկանց վրայ , որոնց կենդանութիւնը մէկ շնչով կրնայ վտանգել , ինչո՞ւ կոյր կ'ըլլաք մկրտութենէ հեռի մնացած երախտյներուն վտանգը տեսնելու , որ շատ անգամ՝ կը սլատահի յանկարծակի մահուամբ :

ՍՏՆՏՈՒ

Հայր եւ մայր սրչափ որ կարելի է պէտք է՝ որ շուտով նորածինը մկրտութեան անհամեմատ շնորհաց

արժանացնելու հոգ տանին . ասիկայ առաջին՝ պարտքըն է ծնողաց , և վերջէն հարկ եղած բարոյական խընամոյց և հակադուրթեանց սկիզբը պէտք է համարենք :

Թէ մայրն անձամբ մնուցանէ իւր որդին՝ որուն պէտք է փափաք ընէ՝ եթէ տկար չէ , և թէ անխուսափելի հարկէ մ'ստիպեալ ուրիշին մնուցանել տայ , միշտ իրեն օգնութեան և իւր թերին լեցնելու համար ուրիշի կարօտ է : Զօ՞ւ պիտի ընտրէ այս բանիս համար : Պիտի նայի՝ որ մնուցիչը բարեպաշտ և համեստ ըլլայ . անբարեխառն , կաստկասէր , անժուժկալ , անզգոյշ և շատախօս մէկը չըլլայ . նոյն իսկ իւր սցոն ալ համեստ մէկն ըլլալու է :

Ժամանակիս մէջ անհամեստութիւնն երես դատծ ըլլալուն համար՝ վերն ըսած յատկութիւններովս սան , տու դասերը շատ դժուարին եղած է , որուն համար աւելի անհոգ ըրած է ամեն ընտանիք : Մարմնական առողջութիւնը միայն կը վնասուեն , հոգեւոր կամ բարոյական մասին բոլորովին անհոգ կ'ըլլան : Ամենուն համար յայտնի եղած բան մ'է որ քանի մ'ընտանեաց բարոյականի տկարութիւնն այն աստիճանի հասած է՝ որ ո՞ր և է սոսնառ աներկիւղ տուներնին կ'ընդունին . հերիք է՝ որ մարմնոյ կողմանէ առողջ ըլլայ : Երբեմն ալ մնուցիչ կնոջ անբարոյականութիւնը գիտնալով հանդերձ՝ մկրտութեամբ մաքրեալ նորածին տղայն անոր պիղծ ձեռքը կը յանձնեն :

Հիներն ըսած են , բայց ես չեմ համարձակիր ըսելու՝ թէ մօր կաթին արեանը նայելով մաքուր կամ անմաքուր կ'ըլլայ , և այնտիսի տարերք կը պարունակէ մէջը՝ որ գէշ կամ աղէկ ուշ կանուխ կ'արթնայ : Կը փափաքէի՝ որ Ռասին՝ դադլիայի երեւելի՝ բանաստեղծը սխալ նախապաշարման մ'արձագանգն եղած ըլլար՝ Լպտովիդոսի այս խօսքերն ըսած ատեն .

Այս վիտութիւն՝ ընդ որ դու արդ զարմանա՝ փոքր է յոյժ ,

Ի Զոր ամառն մայր ոք ինձ խառն ընդ կա-

թին գիեցոյց :

Խիտո շատ անգամ նկատուած և ապացուցուած բան մը կուզեմ ծնողաց դիտողութեան ներկայացնել . տղային մատաղ հոգին գոնէ այնչափ բարոյական զգուշութեանց կարօտ է, որչափ տկար մարմինը նիւթական դարմանոց և բրտոցի տղուն հետ՝ երբոր քաղցրութեամբ և խան դադատանօք խօսինք, ճշմարտութեամբ և հսկելով խնամենք՝ քաղցր և հեղահամբոյր կ'ըլլայ, բան թէ երբոր խտութեամբ վարուինք ու երեսի վրայ ձգենք ։ Կէնաց բարոյական ունակութիւններն այնպիսի արմատներ ունին՝ որ ծայրերնին սրտոցքն կը հասնին . երբոր մարդ մը կը տեսնենք՝ որ բարկացող, կասկածոտ և չաբասխրտ մէկն է, գիտցէ՛ք որ տղայութեան ատենէն այնպէս է եղեր . միթէ անոր ծնունդը չար էր ։ Դեռ չը վճռած քննեցէ՛ք, պիտի խմանաք՝ որ գիեցնողը խտաբարոյ և ցասկոտ մէկն է եղեր ։

Դիեցուցանողն երբոր պէտքը չը կընալ գոհ ընելուն համար զայրացեր է, տղային մատաղ հոգւոյն մէջ ալ ցատման խանդ գրեր է . բարկութենէն տղայն սեղմեր և ճմլեր է, ինչպէս որ կայծ կը նետուի եթէ խարոյկը ճնչես ։

Երկրորդ զաւակ մ'առաջինին բողբոլիին հակառակը հեղահոգի կընայ ըլլալ . բայց ո՛չ ապաքէն երկուքն համարին էին . ի՞նչ է պատճառ ուրեմն որ այսչափ իրարու չեն նմանիր . բնութենէ՞ն . — Թերևս ։ Բայց ահիկա վճռելէ առաջ պէտք է քննել թէ ի՞նչ ստնտուի ձեռք մեծցաւ մանուկը ։

Գիտեմ՝ թէ զաւակնին գիեցունելու անկարող մայրեր որչափ նեղն ընկեր են ծծմայր գտնելու կողմանէ ։ Շատ քիչ կը պատահի՝ որ կարենան կատարեալ մէկն դառնել ։ Ուստի, կաղաչեմ՝ որ գոնէ դտածնուն վրայ միշտ հըս կողովիւն ընեն, և բնաւ որդին երեսէ չը ձգեն ։

Ստնտուն մօրմէն նախամեծար ըլլալու չէ տղային ուս-

տի մայրը պէտք է որ միշտ տղային քով ըլլայ, զի տղայն ո՛րը որ իւր վրայ շատ նայի՝ այն կը սիրէ. պէտք է միշտ մայրն իւր գիրկը քնացնէ և անուշ երգեր մըմնջելով որանը որորէ :

Մայրը աչքն ու ականջը տղային տալու է բոլորովին . սա է խնամոց տմենէն առաջինը : Որդւոց համար ծընողք են պատասխանատու : Արքունքի մօտ տղայոց ինքնակամ գործած յանցանքին համար անգամ երբոր ծնողք պատասխանատու են, հասկա ո՛րչափ դեռ կա թնկեր զաւկին համար՝ որ տակաւին աջ ու ձախ չը գիտէր, այսինքն չարն ու բարին չը կրնար որոշել :

Քրիստոնեայ մայրը պէտք է իւր որդւոյն մարմնոյն պատիւը պահէ, զի ընդունարան է սուրբ հոգւոյն : Ազգանոյն տղայն հագուեցնելու, գոգեցու և վայելալելու մօտին բռնած կերպին անհոգ նայելու չէ : Ո՛րչափ որ մեծնայ տղայն, աշխարհ մայրը խնամքը պիտի շատցունէ, թէ՛ անոր անմեղութիւնը պաշտպանելու և թէ՛ բարիօք դաստիարակելու համար. թեթև բաներն անդամ բանի տեղ դնելու է, որովհետեւ մեծ բաները պղտիկներէն յառաջ կուգան : Առաջին անգամ լեզուն բացուելու տառեր անմիջապէս Աստուծոյ վրայ բարեպաշտական խօսքեր ընել տալու է տղուն . մայրը պիտի նայի՝ որ արտասանութիւնն ալ աղէկ ըլլայ. հնչման ներդաշնակութիւնն և խօսքի ու բառերու արտասանութիւնը բարեկիրթ մարդոց շըրթանց վրայ այլ է, գեղջուկին բերնին մէջ այլ է : Ի՞նչ ջանք որ կ'ընենք գէշ արտասանութեամբ և կէսկտուր ու անյարմար բառերով և խօսքերով տղային լեզուն չաւրելու, նոյնչափ ալ տղային նայուածքին և սովորութեանց հոգ տանելու ենք՝ որ չըլլայ վերջը զոջանք չկրնալ դարմանելնուս համար : Տղային մատղաշ հասակին մէջ այնպիսի բաներու վարժեցնելու չենք որ վերջէն խիստ դժուար կ'ըլլայ վերցնել և ուղղել :

Բարոյական մարդն իւր մօրը ծնդաց վրայ կը շի-

նուրի : Տխրութիւններկով ներկուած կտաւն ինչ որ ալ ը-
 նէին՝ իւր գոյնը կը պահէր . հողամանը առաջին ան-
 դամ մէջը լցուած հեղուկին հոտը և համը կը պահէ :
 Պատմութեան վկայելուն նայելով, Գրակըստեանց կուր-
 նելիէ մօր մօքուր և պեղեցիկ լեզուն՝ զաւակացը հիւ-
 նալի ճարտարխօսութեան հիմն վրա . մինչդեռ յետ-
 նիդատ դաստիարակին վարքն ու բարքը բոլորովին
 աւրեցին Սղեքսանդրի բնատուր ձիրքն և բարձր վար-
 քերը : Գէշ վարուց տղեցութիւնները մատաղ հասա-
 կէն կը տպաւորուին :

ՎՈՍՓՈՐԻ

ԱՆՔՂՆԵՐԸ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ ԳԱՏԱՀԱՆ

ԵՂԵՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

(Ծանոթություններ • ՏԵ՛՛՛՛ ԵՐԵ՛՛՛ 249)

Բ.

ԲԱՆԱՅԻՍ.

Էշերի՞ք Դարձ Կոմսենտի կայսերական ընտանիքէն բաժնուելով՝ թիւրքմէնաց երկիրը վերագարձած ատեն՝ իւր խոր մեղամաղձութիւնը ուրիշներէն չը ծախկեց։ Գիշեր ցորեկ մէկ բանի մը վրայ կը մտածէր։ Իւր ընկերաց հետ սյլ ևս չէր տեսակցեր։ Ուղուն

— Հասանի տղայն՝ որ երբեմն իւր հասակակից երիտասարդներէն ամենէն աշխոյժն և յանդուգն էր, առտուընէ մինչև իրիկուն անտառներուն մէջ կը թափառէր՝ Աննայի շնորհալից ուրուականը երեակալօլութեան առջև բերելով և նորա հետ ամուսնանալ կարենալու միջոցը վնասուելով։

Էջէրիֆի հայրը զարմացաւ, շուարեցաւ, վերջն ալ տխրացաւ իւր որդւոյն բնութեան յանկարծական փոփոխութիւնը տեսնելով։ Ուզուն — Հասան, առջի բերան քաղցրութեամբ վարուեցաւ հետը, խրատեց, յանդիմանեց. սակայն Էջէրիֆի ոչ յանդիմանութիւններն ոչ ալ խրատները բանի տեղ դրաւ։ Ուզուն — Հասանի ճարը հատներով՝ սկսաւ կշտամբել իւր որդին՝ քանի մի շաբաթէ 'ի վեր, յունաց հետ մտերմանալուն համար։ Էջէրիֆի արձանի պէս լուռ կը կենար հօրը կծու խօսքերը լսած ատեն։

Էջէրիֆի ժամանակ ժամանակ խօսեւոլ և իւր դադունիքը յայտնելու վրայ կ'ըլլար. սակայն քիչ մը մտածելով՝ դադանիքը բերնէն չէր հաներ։ Հօրը քովէն դուրս ելնելով՝ անմիջապէս նորէն ընդարձակ անտառներուն մէջ կ'երթար, որոց հանդարտութիւնը՝ իւր սրտին յուզմանց չէր համապատասխաներ։

Էջէրիֆի այս տաքօրինակ փոփոխութիւնը՝ Ուզուն — Հասանի՝ իւր մօրը, Սարային հետ ըրած սովորական խօսակցութիւններուն առարկայն էր։ Ուզուն կը պատուէր զՍարա, ոչ թէ միայն իւր տղայութեան ատեն զինքը խնամած ըլլալուն, այլ մանաւանդ իւր իշխանութեան ներքև գտնուած ցեղին մէջ ազդեցութիւն ունենալուն համար։

Ալեքսիս Դ. ի աղջիկն ալ կենացը մէջ պիտի կրէր այն ամեն վշտերն՝ որք իրարու ետևէ իւր ընտանեաց անդամները շարհուրեցուցին և հարուածեցին։

Ճիհու Սօլէհ անուն թիւրքմէն իշխանը Ալեքսիս Դ. ի դէմ պատերազմ հրատարակեց. հաշտութիւն և

խաղաղութիւն եղաւ՝ սա՛ պայմանաւ որ Ալեքսիս իւր Սարա աղջիկը թիւրքմէն իշխանին կնութեան տայ։ Ընդհանրապէս Սուլթաններուն և Եւրոպիոյ կայսրնե-
րուն, աղատ պէյերուն և թագաւորներուն մէջ ծա-
դած պատերազմներն այս կերպով կը վերջանային։ Ան-
հաւատը, կէս վայրենի մարտիկը՝ հոյակապ պալատաց
և շքեղութեանց մէջ մեծցած աղջիկն իւր թագեայ
վրանին տակ կը տանէր, որով յաղթականը վրէժխըն-
դրութիւն ըրած կը համարէր։ Ճիհու Սօլէհ Ալեքսիսի և
Եւդոկսիայ աղջկան հետ ամուսնանալով՝ միայն իւր
հպարտ հաճութիւնը տեղը տանել ուզեց։ Բայց քիչ
ատենէն տեսաւ Սարայի ընտիր ընտիր յատկութիւննե-
րը, ճանցաւ նորա լաւ բնաւորութիւնը և խմցաւ որ իւր
կինը բարութեամբ և քաղաքակրթութեամբ իրմէ շատ
կը գերազանցէ։ Ծնորհակալ եղան ճիհու Սօլէհի այս-
պիսի կնոջ հետ ամուսնանալուն համար։ շատ շանցաւ,
Սարա ալ ամենուն մեծարանքն և վստահութիւնը յին-
քըն՝ գրաւեց, Ուլուն — Հասան ինքզինք երջանիկ կը
համարէր ամէն տեսակ առաքինութեամբ վարդաբնալ
մայր մ'ունենալուն համար, և եթէ սաստիկ՝ զայրա-
նայր, Սարայի մէկ խօսքը բաւական էր զանիկա հան-
գարտեցունելու։

Հասան իւր մօրը՝ որ միանգամայն թէ՛ իմացական
և թէ՛ բարեգիրտ էր, յայտնեց Էյլէրիֆի այլանդակ
վարմունքին վրայ զգացած վիշտերը։

— Թերևս, ըսաւ Սարա, անտանելի ցաւի մէջ ին-
կած է, պէտք է՝ որ զանիկա մեղադրենք և յառաջ մեղքն
ծածկած դաղտնիքն իմանամք։ Հանդարտ կեցի՛ր, տղայո՛ւ-
մինչև ցարդ Էյլէրիֆի ըրած յանդիմանութիւններէդ
բան մը չը կրցար շահիլ, սակայն ես հետը սիրով և քաղ-
ցրութեամբ խօսելով, կը յուսամ թէ պիտի կրնամ իւր
դաղտնիքն իմանալ։

Միայն Ուլուն — Հասան և Սարա չէին երիտա-
սարդ Էյլխանին սպասիկ տխրութեան վրայ անհանգիստ

եղողները : Այս տխուրութիւնը ուրիշ արարածի մը սիրտըն ալ կը խռովէր . այս արարածը՝ Մարայի Բանայիա կոչուած սիրելի գերին էր :

Օգտակար կը համարեմք համառօտ մը Բանայիայի պատմութիւնն ընել : Ասիկա Արշիպեղադոսի կղզիներէն մէկուն տէր եղող յոյն իշխանի մ'աղջիկն էր , զոր ծովահէններն յափշտակելով՝ Տրապիզոնի վաճառանոցը տարին և իբրև գերի վաճառեցին : Հպարտ ըլլալով՝ բնաւ չը տրտնջայ , առանց դժգոհութեան իւր ճակատագրին հնազանդեցաւ , մինչև անգամ անունը յայտնել չուզեց . Մարա ալ տեսնելով անոր գեղեցկութիւնը՝ անունը Բանայիա դրաւ , որ կը նշանակէ «*արիւն կոյ*» : Մանկամորդ աղջիկը թէ և քրիստոնեայ , բայց կ'ատէր իւր տէրերը . Մարա որչափ ջանաց՝ չը կրցաւ անոր բռնութիւնը փոխել . գերի ըլլալով հանդերձ երբեք հրապարտութենէն ետ չէր կենար և բնաւ հոգ չէր տանիր իւր ապստամբ բնութիւնը զսպելու . բայց օր մը յանկարծ իւր առջի վարմունքը փոխելով՝ սկսաւ սիրել զանոնք՝ զոր մինչև այն ատեն կ'արհամարհէր և կ'անիծէր :

Վայրենի Բանայիա օրէ օր բարի և հնազանդ աղջկան բնութիւն կառնէր : Էջջերիֆի ձայնը լսած կամ երեսը տեսած ատեն՝ ներքսապէս կը յուզուէր՝ անոր սիրահարած ըլլալուն համար , բայց տակաւին սիրտ հարութիւնն զգալի ըրած չէր :

Մարա այս փոփոխութեան վրայ շատ ուրախացաւ . արդէն Էջջերիֆ միշտ քաղցրութեամբ կը վարուէր Բանայիայի հետ . իւր օրսական բարականերէն քիչ մ'աւելի , և իրաքէն բերուած իւր արագընթաց երիվարքէն քիչ մը սլակաս կը սիրէր զանիկա : Եթէ Բանայիա այն ընտանիքէն բաժնուէր՝ Էջջերիֆ այնչափ պիտի չը ցաւէր՝ որչափ պիտի ցաւէր իւր բաղէներէն մէկը կորսնցնելուն վրայ : Եւ յիրաւի , Էջջերիֆ մոքէն անգամ չէր անցունէր թէ՛ արդեօք ինչ գողտրիկ սիրով կը սիրէր :

րէր զինքն այն վեշտասանամեայ սիրտը՝ որուն ամեն բան կը պակսէր աշխարհի մէջ, և յանհունս կուրախանայր իշխանի տեսած ատեն :

Իշխանի օր մը Բանայիայի գաղտնիքը կ'իմանայր կամ կը գտնակէր՝ եթէ ուրիշ մտածմունք մը չունենար :

Երիտասարդն որսորդութիւնը չափազանց կը սիրէր և գրեթէ իր մեծ զբաղմունքն ըրած էր . յաջողակութեամբ բաղէները որսի կը վարժեցունէր . ասոնցմէ մէկն այնչափ իրեն սիրելի էր՝ որ միւսներէն աւելի սիրելը ցուցնելու համար՝ անոր վրին վրայ պատուակոսն քարերով մանեակ մը կախած էր : Առտու մը թռչունը մեռած գտաւ . ալ անկարելի էր իշխանին զգացած ցաւը բացատրել . և երբ Բանայիա Իշխանի քով գնաց բաղէարանը՝ տեսաւ որ իշխանը բաղէին մարմինը ձեռքին մէջ բռնած կուլար : Իշխանը վրցուց մանեակը թռչնոյն վրէն և Բանայիայի նետեց՝ որ իրեն խաղալիկ ընէ : Մանկամարդ ազնիկը ապարանջանի տեղ ձեռքն անցուց զայն . վերջը նուրբ ձայնով Իշխանի ըսաւ .

— Հաւատարիմ պիտի ըլլամ քեզի այն թռչնոյն պէս՝ որուն վրայ այժմ կը մորմոքիս Այս օրունէ սկսեալ՝ սիրածներդ պիտի սիրեմ և ատածներդ ալ պիտի ատեմ : Հիմա եթէ քեզի բան մը պէտք է, ըսէ ինձի որ ես երթամ դանեմ :

— Վրանիս մէջ, ըսաւ իշխանը տխրութեամբ, աշխարհի մը պէտք է :

Ամօթխած մանկամարդ աղջիկը գլուխը ծռեց, այնուհետև աւելի Իշխանի քան Սարայի կամարար գերին նկատեց ինքզինք .

Բանայիա ոչ միայն հրապուրիչ գեղեցկութիւն մ'ունէր, այլ նաև ամեն տեսակ արուեստի տեղեակ և յաջողակ էր : Միհրիի և արարացի Սափիովի պէս՝ ունէր գերեզմանին բոլորտիքն Ամասիոյ վարդենիներ բարձրացած են, և բոլոր բանաստեղծք անհրաժեշտ

պարտք կը համարին իրենց մի անգամ յայց՝ ելնել անոր գերեզմանին, յանպատրաստից քերթուածներ կը յօրինէր։ Շէյխիէն աւելի աղէկ բանաստեղծական երգեր գրած էր։ Բանայիա խարիսկ իշխանէն՝ աւելի յաջողակ լորեքաղի վիանդիւռն կը զարնէր, այն խարիսկէն՝ որ ինք դինք իւր նշանածին ճանչցուց՝ քաղցր եղանակներ հնչեցունելով։ Խիտա լաւ ալ կը պարէր։

Էշէրիֆ ամեն օր կը տեսնէր գեղեցկութեան, տաղանդի և հազուադիւր յատկութեանց այս սքանչելի պատկերը, բայց բնաւ ուշադրութեամբ դիտած չէր Բանայիայի գեղեցկութիւնը, բնաւ երգելը լսած չէր։

Իրիկուն մը, մինչդեռ Էշէրիֆ պարտէրներուն մէջ կը պտըտէր, յանկարծ Սննա Կոմսենոսի կերպարանքը երևակայութեան առջև բերաւ. բոլորովին նայելով՝ տեսաւ որ Բանայիա՝ բաղդդի պէս յիրար հիւսեալ ծաղկանց քով նստած կերգէր. ուշադրութեամբ երգած երգին մտիկ ըրաւ։

Արևելքցիք այս երգը գրեթէ շարունակ կերգեն, բայց իրենց համար միշտ նոր է. ահաւասիկ երգը. «Վարդենւոյն վրայ կեցած Պէլէսը կը նախանձի այն թիթեռնիկին վրայ՝ որ անուշահոտ ծաղկանց պատեաններուն մէջ կը ննջէ իրիկունը»։

Երգին խօսքերը, իմաստը, ներդաշնակութիւնն և տխուր եղանակը Էշէրիֆի աղգեցին։ Սոյ տխուր երաժշտութիւնն իւր հոգւոյն խորը կեցած բանին արձագանքն էր։ Վերջը անտառակին մօտենալով ըսաւ.

— Բանայիա՛, նորէն երգէ, ա՛հ, չես գիտեր՝ թէ ձայնդ ինձի ո՛րչափ անուշ կուգայ։

Մանկամարդ աղջիկը դարձեալ երգել սկսաւ. «Էշէրիֆ բոլորովին յափշտակուեցաւ անոր ձայնէն. հեծողն այլ ևս Պէլէսը չէր՝ այլ Բանայիա, որ իւր գալտնիքը յերևան կը հանէր։ Աղջիկն երբէք իւր ձայնըն աչալափ չէր բեկբեկած, երբէք երաժշտութիւնն իրեն համար՝ թէ՛ իւր յոյսերն և թէ՛ հեծեծանքները

յայտնեւու միջոց մ'եղած չէր, ինք դինք նոր աշխարհի մը մէջ փոխադրուած կը կարծէր և անբացատրելի ուրախութեամբ կուրախանայր:

Երբ Բանայիա երգը լմնցուց՝ Լչչէրիֆի ուժգին նուաճեալքը սեղմեց:

Աղջկը սրտին յուզմունքը ծածկել ուզեց. բայց իշխանին աներևութանալէն վերջը՝ բարձրաձայն աղաղակեց.

— Իշխանը դիտ կը սիրէ՛, կը սիրէ՛:

Հեանեալօրը Սարա և մանկամարդ աղջիկն ասղնադործութեան պարապած ատեն՝ Սարա Լչչէրիֆի տրամութեան վրայ ունեցած անհանգստութիւնը Բանայիայի յայտնեց:

Դերին ժպտելով պատասխանեց.

— Աղջիկ տիկինս, հաւատա՛ որ Լչչէրիֆի մեղամաղձտութիւնն իւր սրտին մէջ ծնունդ առած է. իշխանն իւր վրանին տակ երիտաւորդ ամուսին մ'ունենալու կը ցանկայ:

— Կը հաւատա՞ն ասոր:

— Ճշմարիտ է, կը հաւատամ,

Բանայիայի յայտնած դաղտնիքը նոյն իրիկունը Ուլուն — Հասան ալ իմացաւ. բայց աւելի տէրփիշներուն գիտութեան քան մանկամարդ աղջկանց գիւթական հոգւոյն վստահելով՝ ուզեց որ Ողիմէեան լերան ամենէն աւելի անուանի միայնակեացներուն խորհուրդ հարցնէ, մասնաւորապէս Յաւ — Պէնէ:

Սարա քրիստոնեայ ըլլալով՝ շատ ջանաց իւր որդւոյն սնոտիապաշտութեանց առջևն առնուլ. բայց սա անգամ մը միտքը դրած ըլլալով՝ որ իւր որդւոյն գաղտնիքը կախարդութեամբ կրնայ իմանալ, մօրը խօսքերուն չանսաց, և անյապաղ մեկնիլ ուզեց այն շնորհալի մարդոց խորհուրդ հարցնելու համար՝ որք ապաշխարութեամբ Աստուծոյ ամենէն աւելի մօտ են:

Սարայէն զատ ուրիշ մէկը չէր գիտեր Ուլուն — Հաւ

սանի բացակայութեան պատճառը .

Հետեւեալ օրն Ուզուն — Հասան հետը երկու ծառայ առնելով՝ Ողիմպեան լեռան ճամբան բռնեց :

Ամբողջ օր մը անտառաց միջին կիրճերէն անցնելով՝ Կէկքի — Պապալին գերեզմանին քով եկաւ . հոն երկիւղածութեամբ սօսիլ վտարիկ ճիւղ մը փրցուց . վերջը Տօկլի — Պապալին տապանաքարին վրայ մեծկակ նուէր մը դրաւ . Հոյակապ շիրմին տակէն հոսող աղբիւրէն ջուր խմեց . բայց չը մտածեց՝ որ մեծն Օրխան գեղեցիկ օրինակ տուած էր թագաւորաց՝ պատուելու և վարձատրելու այն արհեստաւորներն՝ որք իրենց երկրին մէջ օգտակար արուեստ կը հնարեն . Տօկլի — Պապա հողէ անօթներ շինելու արուեստն հնարած ըլլալով՝ հասարակաց երախտագիտութեան արժանացած էր :

Ուզուն — Հասան Ավլիա անուն թիւրքմէն սուրբին յիշատակն ալ յարգելէն վերջը՝ ռեշտէ տէրվիշներուն Բէրէն մտաւ՝ իւր որդւոյն ցաւոց վրայ անոնց խորհուրդ հարցնելու .

Տէրվիշներն իշխանին առջև պարել սկսան . այնչափ դարձան՝ մինչև խենթենալու պէս եղած՝ շնչառպառ գետին ինկան . բերաններէն մինակ անհասկնալի, կամ աւելի ճիշդն ըսենք, խենդ խելառ խօսքեր կը հանէին . իշխանը ասոնց Բէրէն էն ելաւ՝ հէքաշող տէրվիշներուն Բէրէն երթալու համար :

Ասոնք ալ խենթենալու աստիճան հէքաշեցին . խառն ի խուռն աղաղակներնին թիւրքմէն իշխանին միտքը չը լուսաւորեցին այն խնդրոյն վրայ՝ որոյ լուծմանը կը ցանկայր . Կաշաբ տէրվիշներուն զարհուրելի բնակարանները գնաց . ասոնք Եգիպտոսի կախարդաց դաղտնիքները գիտեն , օձերու հետ կը խաղան աներկիւղ , կրակ կը բռնեն և մագական խօսքերով չոր տունկերը վերստին կը ծաղկեցունեն :

Ուզուն — Հասան ասոնց զօրութենէն ալ բան մը չը հասկնալով՝ երկու օր ալ Ալադօտտինի առաքելոց քովը

անցուց, որ մահմեդականաց Դաւիթն և բանաստեղծից և օրէնսդրաց գլխաւորն է : վերջապէս հետաքրքրութիւնը շարժելով՝ Ողիմպեան լեռան այն կրօնաւորներուն քով ալ գնաց՝ որոնց կեանքը շատ անգամ իշխանաց և օրէնսդրաց բարկութիւնը շարժեց : Այս տէրվիչները՝ որք էնտէր—Պասա—Ռըտօնի աշակերտներն են, Պէնիէնի կուտեն : Իսկը—Պէյլար արաբացի տնկադէսը կ'ըսէ՝ թէ Պէնիէնի ուտողները քիչ ատենէն կատարեալ լսենթ կ'ըլլան : Եղիպտոսի իշխանները Պէնիէնի ուտողներուն դէմ խիստ օրէնքներ կը հրատարակէին, և այն օրինաց չհնազանդողներուն ահա այնքը կը խլէին : Տանջանքէ վախնալով Ողիմպեան լեռան անտառներուն մէջ եկած պահուրտած էին : Պէնիէնի ուտող տէրվիչներուն զառանցանքներն ալ չը կրցան յայտնել Ուղուն—Հասանի՝ իւր սրբւոյն ցաւը :

Հասան ասոնց առաջ պարզեցնէր տալով՝ լեռան ճամբան շարունակեց, մինչև որ Ֆալ—Պինիի միայնանոցը հասաւ, որ հմայութեան նուիրեալ երիտասարդ կրօնաւորաց կարգին էին (գլխաւոր) է : Ֆալ—Պինի երկարօրէն Էշշէրիֆի ցաւին պատճառներն ըսաւ : վերջը Բանայիայէն աւելի մարդարէական և վարդապետական լեզու մը դործածելով՝ այս աղջկան պէս եղբակացուց՝ թէ Էշշէրիֆի սիրտն ուրիշի մը հետ կապուած է :

— Մայրս շատ իրաւունք ունէր, ըսաւ Ուղուն—Հասան . հոգւոյն մէջ եղած բաներն իմանալու մասին՝ երիտասարդ աղջիկները ծեր տէրվիչներէն աւելի յաջողակ են :

Հասան տասն և հինգ օր բացակայ դառնուէն վերջը՝ իր տեղը վերադարձաւ . կը մնար իրեն իմանալ՝ Էշշէրիֆի նշանածին անունը :

— Հոգ մի՛ ըներ, ըսաւ Սարա . Բանայիա այս դործը գլուխ կը հանէ . մենք որչափ ետեւէ իյնանք՝ պիտի չը կրնանք մեր ուղած անունը իմանալ, իսկ Բանայիա կրնայ և մեզի ալ կ'իմացունէ :

Սարա իւր սիրելի գերւոյն խնայուց իշխանին ճաշնապարհորդութեան պատճառը, և մանկամարդ աղջկան ճակատը համբուրելով՝ ըսաւ .

— Բանայի՛ա՛, մէկ մ'ալ էշէրիֆի դադոնեաց խորը թափանցէ . թերևս այս անգամ ալ ուրիշ բան մ'իմանաս :

Սոյն օրը Բանայիային շատ երկայն երեցաւ . հաղիւթէ արեգական վերջին նշոյլները շիջան՝ իւր չորեքադի վանդիւռն առնելով՝ այն անտառակը գնաց՝ ուր ամեն իրիկուն էշէրիֆ կը ճեմէր՝ մանկամարդ աղջկան երգերը լսելու համար, որմէ զատ ուրիշ զուարճութիւն չունէր . Բանայիայի երգերն իւր սրտին ամեն յուզմանց կը համապատասխանէին, աղջիկն ուղածին պէս իշխանին սիրտը յոյսերով կը լեցունէր և ցաւերը կը մոռցունէր . եթէ նուագարանն այլ ևս չը հնչէր՝ էշէրիֆ ալ իւր յուսոց իրականալուն չէր հաւատար : Սոյն երիկունը Բանայիա ակամայ և հարեանցի կը զարնէր նուագարանը . նոր սկսած երգը յանկարծ ընդհատելով՝ ուրիշ մը կ'սկսէր : Իշխանը նուագածունն երգերէն յափշտակուելով՝ այն անտառակին մօտեցաւ՝ ուր աղջիկը նստած էր : Սովորականէն աւելի ծիւրեալ և ծնդեալ կ'երևէր, հոն դուռած նստարանին վրայ ինկաւ . Բանայիա իշխանը չը աննեղու զարնելով՝ ո՛չ շարժեցաւ տեղէն, ո՛չ ալ բառ մ'արտասանեց :

— Բանայի՛ա, ըսաւ իշխանը, այս երիկունն ի՞նչ ունիս :

— Կենաց ամենէն մեծ վիշտը . ասիկա թէ՛ դքեղ և թէ՛ զիս անհանգիստ կ'ընէ : Գիշերները չես քնանար . օրն ի բուն միայն մէկ կերպարանք աչքիդ առջև կը բերես . անհիմն վհատութեանց՝ ուրախարար յոյսեր կը յաջորդեն : Պղտիկ աղայի պէս կը զարհուրիս, դու՛ որ մեր երկրին մէջ առաջին քաջը կը համարուիս, և հպարտ աչքերդ ջերմ արտասուօք կը լեցունին կը կարծես՝ թէ ամբողջ աշխարհ ան-

ձուկ սահմանի մը մէջ ամփոփուած է, և կուզես որ այն սահմանին մէջ վազուած մնաս այն աղջկան հետ՝ որուն անունը ինձի չես իմացուցած :

— Աննա՛, մեր եղբորս աղջիկը Աննա՛, ա՛հ, Բանայի՛ա, ինչպէս գուշակեցիր՝ թէ ես այս աղջիկը կը սիրեմ :

Երիտասարդ աղջիկը յանկարծ նստած տեղէն ելաւ . չորեքադի վանդիւն ոտքին տակ իյնալով՝ կոտրեցաւ : Բանայիա վայրկեան մը ինքզինք խենթեցած կարծեց . յուսահատութեամբ ձեռքերը խածաւ . վերջը նստարանին վրայ Էշէրիֆի քով նստելով՝ ըսաւ .

— Իշխան, այդ աղանի՞ն բերել կուզես թիւրք մէն վրանիդ տակ :

— Այո՛ :

— Հեղինէ կայսրուհւոյն աղջիկը :

— Ա՛հ, չես գիտեր թէ Աննա ինձի ինչ կադդէ . . .

. . . : Հպարտ է, կը վախճամ որ ինձի հետ ամուսնանալ չուզէ :

— Քեզի հետ ամուսնանալ չուզէ՛. հազար անգամ գեր ՚ի վերոյ չե՞ս այն . յոյն իշխաններէն՝ որք Տրապիզոնի պալատներուն մէջ կանացի կեանք կը վարեն, Սարա, քու հանիգ Դաւիթ կոմսնոսի քոյրը չե՞. Սլեքսիս Դ. ի արիւնը երակացդ մէջ յըհոսիր . եթէ մեր ցեղերուն ամենէն յետին ասպետն ալ ըլլաս, դիմացդ վրայ երկ տասարդու թիւն, գեղեցկութիւն և քաջութիւն չե՞ն փայլիր : Գիցուք թէ գերի ալ ըլլաս, դարձեալ աշխարհիս ամենէն մեծ թագաւորին աղջկան հաւասար չե՞ս :

— Բանայիա՛, զիս կը քաջալերես, դիմ կը մխլ թարես . ըսէ՛ ինձի, ո՞վ սորվեցուց քեզի հողւոյն գաղտնեաց խորը թափանցիլ, և սրտին վէրքերը դարձանել ու բռնկել :

— Իմ՝ զլխուս ալ պատահած է :

— Մէկուն սիրահարած ես :

— Այո՛ :

— Երանի՜ անոր՝ որ այդ վեհ սիրտն իրեն դրա-
ւած է .

— Դու զիս չը ճանչցա՛ր և մերժեցի՛ր
պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը . բայց հող-չէ , ո՛վ
տէր իմ . սիրով չապրողը կը մեռնի :

— Մեռնի՛ւ , դու իմ մխիթարիչս և բարեկամս ես .
չեմ ուզեր որ մեռնիս . եթէ քոյր ունենայի՝ քեզի չափ
պիտի չը սիրէի դանկա :

Հիմա ալ Էջջերիֆ զբանայիա քաջալերեց և մխիթա-
րեց . աղջիկն այնպէս ձեւացուց՝ որպէս թէ իշխանին
խօսքերուն վրայ հանդարտեցաւ . բայց Էջջերիֆի հե-
ռանալէն անմիջապէս վերջը՝ սկսաւ լալ և ողբալ :

Ծարանալիք :

Էտան եւ Պէյէրեան բարեհամբաւ գեր-
դաստանաց շաղկապը նաղելաշուք Տիկին Մաք-
րուհի առ Աստուած փոխեցաւ թողլով որը աշ-
խարհի վրայ վահան , Զապէլ եւ Գեորգ մատաղ
զաւակներ :

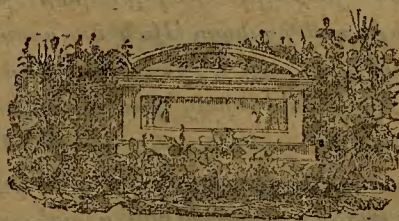
Հանգուցելոյն բարեպաշտական զգացմունքը
եւ բարերարութիւնները սուրբ վանքս ատեն ա-
տեն փայելած ըլլալով՝ ծանօթ եղած էր նաեւ
իւր անձնական գովելի յատկութեանցը կողմանէ ,
ինչպէս առաքինութեամբ , բարեպաշտութեամբ
եւ զաւակները կրթելու կարող հանճարովի :

Արդարեւ անտանելից ալ է Մեծ . Մկրտիչ
Էֆէնտիխ՝ որ ամուսինն էր առաքինադարդ- հան-
գուցելոյն , Էտան բարերար գերդաստանին ,
Պէյէրեան գերդաստանին՝ յորմէ հանգուցելոյն
վշտակոծ մայրը և եղբայրը խօսքով Պէյ մնա-
ցած են՝ իրենց բարեհաշակ հօրը անմխիթար
մահուան վրայ , և մեր միաբանութեան հետ
նաև , առանց չափազանցութեան , այս ընտա-

ներաց բարեխնները վայելող բազմաթիւ համազգեաց . սակայն , ո՞վ ի՞նչ կրնայ ընել այսպիսի վճուղ՝ որ Նախախնամութեան անգիտելի հրամաններէն կուգայ : Մորմուքելի են մանաւանդ այն մատաղ զաւակները՝ որ իրենց կենաց պատճառ եղող մօր մը մխիթարութիւններէն զրկուելէ զատ՝ ճիշդ , դժօն և բնականապէս անշողութիւն զաւաթարակի մը ամենահարկաւոր խնամքներէն զրկուեցան :

Հանդուցելոյն առաքինութիւնները ապաքէն զմեզ և բոլոր ծանօթները կը մխիթարեն նորա յաւիտենական հանդերձելոյն վրայ . սակայն աշխարհի վրայ թողած արտամութեան առարկայները բնաւ մխիթարական չեն՝ առանց մխիթալութեան սուրբ Հոգւոյն :

Կ'աղօթեմք միաբան ուխտիւք՝ որ սուրբ Հոգին Աստուած լուսաւորէ զհոգի նորին և ըղմնացորդան մխիթարեացէ յիշատակաւ առաքինութեան և բարի գործոց՝ որով զարգարեալ էր բարեյիշատակը :

ԱՆԱԿՆԿԱԼ

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒԴԳԻՈՅ

Այսպէս գուրս դարմանալի խաղաղութեամբ ամբողջ
 թուրքիա յեղափոխեցաւ, գահընկեց լինելով Սպարս
 Աղիզի եւ յաջորդելով Սուլթան Մուրատ հինգերորդի
 'ի գահ Օսմանեան ինքնակալ կայսերութեան: Ընկե-
 ցելոյն անհանդուրժելի աշխարհալարութիւնը իրա-
 ւամբ սեղի տուած էր հասարակային կամ ընդհանուր
 դժգոհութեան. զի բնաւ վրան հայրենասիրութեան
 գործ չտեսնուելէ զատ՝ ընդ հակառակն երկիրը կոր-
 ծանող աննպատակ եւ անսահման չափաւթիւններ եւ
 անկարգութիւններ տեսնուեցան: Նոր ինքնակալ
 կայսեր յաջորդելոյն վրայ անպայման ուրախութիւն
 տիրեց առհասարակ Տաճկաստանի ամէն կողմ: Բամի-
 կը ուրախացաւ այն նախապաշարման շնորհիւ՝ թէ
 Սպարս Աղիզի անձնական ներկայութիւնը երկնից
 պատուհանն էր թուրքիոյ, իսկ Սուլթան Մուրատայ
 կամ ամենադժած բարեյիշատակ Մէճիտի մը արժանի
 որդւոյն յաջորդելը ամէն տխրութիւն եւ սուգ կը փա-
 րատէ. իսկ ուշիմը ուրախացաւ ս'ա հեռատեսու-
 թեան շնորհիւ՝ թէ նախարարաց կամ հասարակաց հա-
 ւանութեամբ գահի վրայ կատարուած այս մեծ յեղա-
 փոխութիւնը՝ առաջին փորձը կուտայ երկրին մէջէն
 անսոսնձ ու բացարձակ եւ հետեւապէս աղետալի բըռ-
 նապետութեանը հալածուելուն եւ այսուհետեւ նախա-
 րարեան ժողովոյ կամքի եւ հասարակաց խորհրդոյ քա-
 շաքականութեան հաստատուելուն:

Ապաքէն, Վեհ. Սուլթան Մուրատ հինգերոր-

գի հռչակուած հեղահագի բնաւորութիւնը ամէն ապագայ բարեկարգութեանց յոյս կուտայ . սակայն վեհագեալ բնաւորութիւնն որչափ ալ պաշտելի ըլլայ՝ առանց նախարարեան խորհրդոյ միշտ անհաստատ է . կրնայ ըլլալ՝ որ փոխանակ բաղմունքեան ձայնին՝ մէկի կամ երկուքի ձայնի անսալով, այն մէկը կամ երկուքը իրենց անարդար խորհրդովը կայսեր շնորհքներէն երկիրը զուրկ պահեն : Վասն որոյ այս նոր յեղափոխութենէն թուրքիոյ ուշիմ հասարակութիւնը՝ ոչ թէ Ապտիւլ Ազիզի աստուածահրաման անկման վրայ կուրախանայ, այլ անոր յաջորդող Սուլթան Մուրատ հինգերորդի լուսաւորեալ իմաստութեան շնորհիւ երկրին մէջ հասարակաց ձայնի կարեւորութեան յոյս կենալուն համար :

Կեք ալ այս յուսով փառք կուտամք Աստուծոյ՝ որ ասանկ յեղափոխական երկիւղալի վտիւթութիւն մը առանց բնաւ վնասու յաջողեց : Անբաւ շնորհակալութիւն ունինք այն նախարարաց ալ՝ որ իրենց իմաստութեամբը թուրքիոյ այս նախախնամական յեղափոխութեան գործիք եղան :

Այս ուրախարար աւերտիսը ամէն լրագիրք դարմանօք և գովեստիւք հռչակեցին, և ժողովուրդն ընդունեց առհասարակ ցնծալից ծայրածայնութիւններով . Օտար լեղուով հրատարակուող թերթերէն ոմանք մինչև իսկ մանրամասնութիւններով ծանուցին պատահած իրողութիւնը . ոմանք ալ մինչև այն մանրամասնութիւններէն ապագային մէջ ձեռք առնուելիք քաղաքական ուսում մ'ալ կ'աւանդեն, որոցմէն է և Սթամբուլ անուն տեղացի գաղղիական թերթը, որուն Էմսթան քաղաքագիտական գետնի վրէժն մեծ ուշադրութեան և շնորհակալութեան արժանի ըլլալուն համար՝ հոս կը համառօտենք, և մեր աղգային լրագրաց գիտողութեան կը յանձնեմք :

— Գանք ինչա՞ծ իրողութիւնները պատմելուն և ալ

նոնցմէ հարկաւոր պարագայ մը յատկապէս յիշելու , որ առջի բերան ցաւալի կերէի՝ բայց ասորային համար օգտակար խրատ մը կրնայ ըլլալ ։ Կ. Պօլսոյ քրիստոնեայ ժողովրդոց բռնած դիրքը պիտի պատմենք ։

Բռնած էինք՝ թէ սօֆիստներն իրենց առաջին շարժման ատենը քրիստոնէից ալ առաջարկէր են եղեր՝ որ իրենց խաղաղասիրական դործոյն մասնակցին ։ Բրիստոնեայք՝ սրով կ'ամբողջանայ օսմանեան ընտանիքը , իբրեւ եղբայր հրաւիրուած էին այս աղբային շարժման ։

Մահմետականք և նոյն խակ սօֆիստայք իրենց այս միտքանական դիտաւորութիւնը Հայ և Յոյն պատրիարքայ ալ կիմացունեն , բայց ժխտական պատասխան կ'առնեն . սակայն մահմետական հայրենասէրք քրիստոնէից այս անցուսալի դիրքէն բնաւ չեն վհատիր ։

Այլ և Ապաիւլ Աղիզը ձգելէն և Մուրատ Ե. գահը հանելէ երկու գիշեր յառաջ՝ Հայ և Յոյն պատրիարքներուն շատ թախանձանքով հրաւերներ եղան՝ որ ըլլալիք ազգային մեծ զործողութեան մասնակցելու համար քանի մը գլխաւոր եկեղեցականներ ղրկեն ։

Պատրիարքները լուռ մնացին այս հրաւերման ։ Դանուեցան քանի մը քրիստոնեայներ՝ որ թաղաւորին դահակալութեան մասնակցեցան , բայց սոքա եթէ ոչ անէծք գոնէ վայ տալով իրենց հոգեւորական գլուխներուն՝ ինքնայորդոր եկած էին ։

Ահաւասիկ եղածը , և կը կրկնենք՝ թէ այս բանս առջի բերան ցաւալի կերէի . բայց՝ ինչպէս ըսինք՝ ասկէ թէ՛ քրիստոնեայ ժողովուրդը և թէ՛ կառավարութիւնը օգտակար խրատ մը կրնայ առնուլ ։

Բրիստոնեայները կրնան հասկնալ թէ մարմնաւոր և հոգեւոր իշխանութիւն մէկտեղ դիպուկէն գէշ արդիւնք յառաջ կուգայ , մանաւանդ երբոր այս խառն իշխանութեանց դործադիրներուն առջև պետական կամ աշխարհավարական խնդիր մ'եղէ ։ Կառավարու-

թիւնն ալ կրնայ հասկնալ՝ թէ որչափ պատրիարքները հոգևոր հովուութեան միայն պարապեցունէ՝ այնչափ օգտակար պիտի ըլլայ իրենն ։

Վերջապէս նոյն իսկ այս հովուապետք անշուշտ պիտի իմանան՝ թէ խոստացեալ Սահմանադրութիւնը գործադրուելով վրանին ծանրացած իշխանութեան մասը (քաղաքականը) գիւրապէս իրենց վրայէն պիտի առնուի ։ — Մեայ . Թիւ 240 ։

Մեայ . Թիւ 240 ։ այս գիտողութիւնը կամ առաջարկած խրատը ուղիղ ըլլալու համար , կը պահանջուի նախ՝ որ սուտ խօսած չըլլայ , որ չենք յուսար , որովհետեւ Պատրիարքարանը չեմք կարծեր՝ թէ տեղեկութիւն ունէր ըլլալիք յեղափոխութեան , ուր մնաց առաջարկութիւն մը լրած և մերժած ըլլայ ։ Երկրորդ՝ Հայ և Յոյն հասարակութեանց պատրիարքները միաձայլ իշխանութիւն վարելով՝ մահմետականաց քաղաքական շարժման չը մասնակցելոյն համար՝ պէտք է որ իրենց հոգևոր իշխանութիւնը այնպիսի ժողովրդեան վրայ ըլլայ՝ որոց կրօնքը մահմետականութենէ ելած վիճաբանական ազանդ մ'ըլլալուն համար քաղաքականութեան մէջ երկուքը իրարու դէմ անհաշտ կամ անմիաբան պահողներքին ատելութիւն մը կենայ մէջերսին ։

Բարեբաղդաբար , երկու ժողովրդոց մէջ այնչափ անհուն տարբերութիւն կայ 'ի կրօնի , այնպէս որ բրնաւ վիճաբանութիւն չկայ . և որ կրօնքի մէջ որ վէճ չկայ , հոն բնականաբար միաբանակցութիւն մ'ալ կայ ։

Ուրեմն , Մեայ . Թիւ 240 ։ տուած խրատը ո՛րչափ անհիմն և ո՛րչափ առանց տրամաբանութեան է ։

Առանց խորագիտութեան կը գուշակենք՝ թէ Պատրիարքաց վրայէն մարմնաւոր կամ աւելի ճշդը ազդային կոչուած իշխանութիւնը վերցնելու ապագայ խորհուրդը խրատի անունով մեզ կլլել տալ կուզեն հիմակուընէ ։

Տաճկաստանի քաղաքական շարժման մեր պատրիարքները ժամանակին մասնակցեր են , ինչպէս պատ-

մութիւնը կը յիշեցունէ , և կայսերներէն խիլայուած են : Եթէ ներքին յեղափոխական և մինչև Սովետներ դահլէճից ընելու աղղային շարժման մասնակցելու կարեորութիւն կենար՝ Սխաւովի կարծելուն չափ տպուշ կամ անղղայ չեն՝ մանաւանդ հայերը, որ օգտակար ձեռնարկութեանց մէջ իրենց պատրիարքներուն անէծք կամ վայ տալու տեղ՝ համոզել գիտեն , և եթէ չկրնան համոզել անմիջապէս ակտուէն վար առնել ալ գիտեն :

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ Է Պ

ՀԱՃԻՍԱՑԷՐ

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Ա Լ

Ի ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԷ

Սուրբ վանացոյ տպարանի հրատարակութիւններէն վիպասանական գրուած մ'է այս , յորում ամուսնական կենաց մէջ անհաւատարմութեան ինչ աստիճան չար հետեւանքներ ունենալը ստորագրուած է :

Կը ծախուի Գալաֆեան եղբարց և ամեն հայ գրատաճառաց քով : Գին 45 դրուշ :

ՅԱՐԽԱՆ Ի ՏՊԱ. Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

USPATENTED 1880

THE INVENTOR
JAMES H. HARRIS
BY
JAMES H. HARRIS
ATTORNEY

ՅՈՅՍԸՂԿԵՐԵԼԻ տախան անգամ մը 64 երեսէ ըաղկա-
ցեալ տետրով մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տա-
րին երեք արծաթ մէճիտիէ , վեց ամսուան համար՝ եր-
կու արծաթ մէճիտիէ առանց ծախուց հանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է
Թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Կարապետ Էֆ. Նազմահան. Եէնի

Համի Փողոց. Թիւ 8

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Նազրեան

ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Յովհաննէս աղա Սէտէմեան

ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

